

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
**Стратегія розвитку банківського нагляду
в Україні**

Студентки 2 курсу бм групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Білобрової
Юлії
Євгенівни

Науковий керівник
канд. екон. наук,
доцент

Сушко Наталя
Мар'янівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ.....	6
1.1. Сутність, роль та моделі банківського нагляду	6
1.2. Міжнародні стандарти банківського нагляду	14
1.3. Методика визначення відповідності системи банківського нагляду Базельським принципам	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРАКТИЧНИХ ОСНОВ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ	30
2.1. Передумови реформування системи банківського нагляду в Україні	30
2.2. Організаційна будова системи банківського нагляду в Україні	355
2.3. Аналіз ефективності інструментів банківського нагляду в Україні	44
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ	56
3.1. Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні.....	56
3.2. Стрес-тестування банків в ризик-орієнтованій системі банківського нагляду.....	61
3.3. Вдосконалення банківського нагляду на макропруденційній основі.....	68
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Виконання державою всіх своїх функцій є запорукою успішної діяльності та процвітання країни. Це відноситься до різних галузей діяльності органів державної влади, в тому числі і банківської сфери. Вважаємо, що без ефективного функціонування банківського нагляду відразу виникає потенційна загроза різноманітних фінансових правопорушень та зловживань. Тобто його відсутність призведе до створення потенційних умов для негативних наслідків у банківській сфері. Це можуть бути різкий спад рівня національної економіки країни, її дестабілізація, що спричинить такі негативні явища, як: послаблення валюти, зменшення надходження вільних коштів у банківський обіг, втрата довіри до банківської сфери загалом. Враховуючи важливість та необхідність банківського нагляду на фінансовому ринку, вважаємо цю тему досить актуальною на сьогоднішній день, котра потребує більш детального дослідження та аналізу.

Концептуальні положення банківського нагляду на фінансовому ринку висвітлені у роботах таких авторів, як: А. В. Андрійчук [2], О.В. Васюренко [8], В.І. Грушко [10], В. В. Лещенко [26], В.І. Міщенко [34], Н. Р. Швець [64], та інших.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і методологічних основ для створення практичних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку банківського нагляду в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- розкрити сучасну роль, сутність та моделі банківського нагляду;
- описати міжнародні стандарти регуляторної основи банківського нагляду;
- визначити методичні підходи стратегічного розвитку банківського нагляду;
- дослідити передумови реформування банківського нагляду в Україні;

- окреслити особливості організаційної будови системи банківського нагляду в Україні;
- здійснити аналіз ефективності інструментів банківського нагляду в Україні;
- дослідити імплементацію Базельських угод в наглядову практику України;
- запропонувати напрями вдосконалення банківського нагляду на макропруденційній основі;
- розглянути стратегію розвитку банківського нагляду в Україні.

Об'єктом дослідження є процес функціонування системи банківського нагляду в Україні.

Предмет дослідження – механізм стратегічних орієнтирів функціонування банківського нагляду в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці, рекомендації Базельського комітету та нормативні документи НБУ з питань банківського нагляду. В основу дослідження покладено загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: абстрактно-логічний – для аналізу фахової наукової літератури, теоретичного узагальнення й формування висновків щодо сутності банківського нагляду та напрямків його розвитку; декомпозиції – для розкриття мети дослідження та постановки завдань; методи аналізу та синтезу – для дослідження рівня та якості банківського нагляду в Україні.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативні акти з питань регулювання здійснення банківського нагляду; офіційні дані Національного банку України; аналітичні огляди рейтингових агентств; рекомендації Базельського комітету, фінансова звітність банків; монографічні дослідження та наукові публікації з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

отримало подальший розвиток: перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду, гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету, удосконалення макропруденційного нагляду, підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності,.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані Національним банком України при внесенні змін та доповнень до чинного законодавства, що регламентує систему банківського нагляду в Україні.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: «Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні» // Стратегії розвитку фінансового ринку України: зб. наук. ст. студ. заоч. форми навч. / відп. ред. Н.П. Шульга. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – Ч.1.– 402 с. (с. 86-93)

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 77 сторінок. В роботі представлено 14 таблиць, 6 рисунків та використано 72 наукових джерела.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

1.1. Сутність, роль та моделі банківського нагляду

Державне регулювання банківського сектора є важливим елементом регулювання фінансової сфери в цілому і несе відповідальність за спад чи розвиток кожного з секторів окремо та економіки країни в цілому. Насамперед, це зумовлюється багатофункціональним призначенням банківської системи, перш за все її першого рівня – центрального банку, котрий є відповідальним за формування та координацію монетарної або грошово-кредитної політики – забезпечення стабілізації економіки. Тому здійснення банківського нагляду в кожній країні є необхідним та обов’язковим під час функціонування банківської діяльності.

Банківський нагляд в незалежній Україні виник у 1992 році із організацією Головного управління з контролю за банківською діяльністю. Було розпочато роботу над утворенням нормативної бази для нагляду за діяльністю комерційних банків. Далі розвиток банківського нагляду в Україні відбувався за допомогою організації відповідних структур, котрі здійснюють свою діяльність в даній сфері.

Етапи розвитку банківського нагляду в Україні можна виділити такі:

- 1994 р. – затверджено Положення «Про службу банківського нагляду Національного банку України» – в ньому визначено статус, функції, а також завдання служби банківського нагляду Національного банку України;
- 1995 р. – сформовано Департамент банківського нагляду, а також було впроваджено формування інфраструктури банківського нагляду;

- 1996 р. – організовано Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків, відповідно було затверджено положення, котрим означено її завдання, права і порядок роботи;
- 1999 р. – утворено Департамент пруденційного нагляду;
- 2000 р. – організовано Генеральний департамент банківського нагляду;
- 2006 р. – утворено Дирекцію з банківського регулювання та нагляду, котрій підпорядковувались Департамент методології банківського регулювання та нагляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення діяльності банків, Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму; окреслено повноваження Національного банку України з питань фінансового моніторингу діяльності банків;
- 2008 р. – проведено реформу структури банківського нагляду Національного банку України; Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду; регіональні відділи банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду центрального апарату Національного банку України.
- 2010 р. організована нова структура Служби банківського нагляду в системі Національного банку України, утворено Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку, окреслено пруденційні інструменти банківського регулювання й нагляду в період фінансової кризи [9].

Для того, щоб правильно зрозуміти зміст банківського нагляду, варто надати йому визначення. Існують різні тлумачення даного питання.

Так, у фінансовому словнику «банківський нагляд – комплекс заходів, спрямований на забезпечення регулярного спостереження й періодичних перевірок фінансово-господарської діяльності та організації роботи банків» [63].

У фінансовому словнику А. Загороднього банківський нагляд подано у двох значеннях: «1) діяльність щодо створення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, оперативного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи; 2) контроль банку за використанням банківського кредиту» [14].

Сучасний фінансово-кредитний словник визначає банківський нагляд як «систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк або інший спеціалізований орган, визначений законодавством, забезпечує стабільне безпечне функціонування банків, що запобігає дестабілізуючим тенденціям у банківській системі» [59].

Закон України «Про Національний банк України» визначає термін «банківський нагляд» як «систему контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку» [53].

В. Грушко розуміє під банківським наглядом «моніторинг процесів, наявних у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків і їхніх установ; діяльності банків; їх реорганізації та ліквідації» [11, с. 11].

О. Хаб'юк висловлює таку позицію, згідно з якою банківським наглядом є «контроль (моніторинг) за діяльністю банків та застосовування заходів впливу в разі порушень законодавства, а також нормотворча діяльність органів нагляду» [64].

Як бачимо, В. Грушко та О. Хаб'юк ототожнюють банківський нагляд з моніторингом.

Міщенко В. визначає банківський нагляд як «моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків» [39, с. 48].

Любунь О. вважає «основною метою банківського нагляду своєчасне реагування на порушення та негативні тенденції у діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи загалом» [31, с. 209].

Характеризуючи всі вищевказані визначення, вже бачимо, що банківський нагляд – це насамперед спостереження, перевірка діяльності банківської установи, реагування у випадку виявлення невідповідностей або порушень. Варто підкреслити, що банківський нагляд є безперервним спостереженням і перевіркою стану фінансової установи, а також аналізом даних з метою перевірки й засвідчення того, що встановлені вимоги виконуються.

Отже вважаємо, що банківський нагляд – це постійне спостереження, що здійснюється спеціальним державним органом або органами за діяльністю банківських установ з метою виявлення порушень банківського законодавства. Тобто сутність такого погляду полягає в забезпеченні дотримання нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність.

Об'єктами банківського нагляду виступають такі групи: банки, їх підрозділи, афілійовані та споріднені особи банків на території України та за кордоном; банківські групи; представництва та філії іноземних банків в Україні; інші юридичні та фізичні особи.

Головним суб'єктом банківського нагляду являється Національний банк України, проте разом з ним можна виділити ще деякі суб'єкти, що уповноважені здійснювати наглядову діяльність, котрі утворюють окрему групу «вторинних» суб'єктів [2, с. 158].

Основою ефективного банківського нагляду являється ґрунтовна законодавча та методологічна база. Позитивні результати діяльності служби банківського нагляду є тільки тоді, коли вона керується чітким законодавством та дієвими інструментами регулювання банківської діяльності. Правова інфраструктура банківського нагляду в основному містить три рівні:

1. Законодавство.
2. Серії регулятивних правил.
3. Роз'яснення політики.

Отже, чинне законодавство повинно надати центральному банку країни права та повноваження з метою здійснення своїх функцій відносно адекватного банківського нагляду від моменту створення до стану ліквідації банківської установи, якщо необхідно.

Пруденційне регулювання варто розглядати як обмеження, котрі накладаються на банки та інші фінансові установи, та ліміти, котрі визначаються для них для гарантії безпеки і стабільності при захисті вкладників. Так як не існує системи, котра гарантувала б безпеку та стабільність банку у всіх випадках, то лише адекватне регулювання, що правильно організоване та впроваджено в діяльність, може допомогти запобігти або хоча б зменшити втрати, котрі можуть бути заподіяні банку неефективним керівництвом.

Пруденційне регулювання повинно бути чітким та поступово впроваджуватися, при цьому утворюючи ринок міжбанківської конкуренції для забезпечення ефективності адекватного регулювання. Орган банківського нагляду на власний розсуд вартий права вияснити різні питання із

сумнівними банками. Розумне регулювання концентрується на таких сферах: надання ліцензій новим банкам та іншим фінансовим установам; регулювання достатності капіталу; обмеження чи ліміти на кредитні операції; вимоги щодо ліквідності [19, с. 13-14].

Наразі в межах ЄС існують різноманітні моделі проведення нагляду за фінансовими установами. Кожна з них має свої особливості. Так, одна з них зосереджує наглядові повноваження в центральному банку, друга – роботу спеціального єдиного державного наглядового органу, третя поєднує складові перших двох моделей. Проте, ні одна модель не може розглядатися як найбільш прийнятна. Для кожної країни підходить та модель, котра буде впроваджена з політичної точки зору, ефективна і дієва, і котра буде відповідати фінансовій структурі певної країни.

Відмінність способів організації побудови наглядових систем можна виділити в таких групах країн:

- країни, в котрих банківський нагляд проводиться виключно центральним банком: Україна, Австралія, Великобританія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Нова Зеландія, Португалія;
- країни, в котрих банківський нагляд виконується центральним банком разом із іншими органами: США;
- Федеральна резервна система разом із міністерством фінансів, незалежним агентством та Федеральною корпорацією страхування депозитів; Швейцарія — центральний банк разом із банківською комісією; Німеччина — Бундесбанк разом із Федеральною службою кредитного контролю;
- країни, в котрих наглядова діяльність проводиться не центральним банком, а іншими державними органами: Данія, Канада, Люксембург, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія.

В кожній країні світу система банківського регулювання та нагляду має певні елементи: орган, котрий виконує роль регулятора, функції та об'єкти регулювання. Вказані складові досить часто розглядаються як головні

класифікаційні ознаки, за котрими здійснюється групування національних систем фінансового регулювання та нагляду. Найбільш поширеним являється групування вітчизняних систем фінансового регулювання та нагляду за такою ознакою як «секторальне охоплення», тобто із зосередженням на об'єктах регулювання. Фінансова система практично кожної країни світу має банківський, фондовий сектори та сектор страхування, котрі здійснюються з різним рівнем концентрації повноважень національних органів регулювання та нагляду. Згідно з цим існує три головні моделі організації банківського регулювання та нагляду: «єдиного фінансового органу управління», модель «двох вершин» та «секторна» модель.

Перша модель – модель «єдиного фінансового органу управління» («single financial authority»). Відповідно до цієї моделі банківського регулювання та нагляду за усіма секторами національної фінансової системи, в тому числі банківським, сектором страхування та цінних паперів, проводиться єдиним наглядовим органом.

Єдиний наглядовий орган несе відповідальність за стабільність фінансової системи країни та має забезпечувати застосування унікальних інструментів та механізмів банківського нагляду. Така модель достатньо поширена в Австрії, Німеччині, Японії, Швеції та Великій Британії [30, с. 72].

Друга – модель «двох вершин» («twin peaks»). Згідно з цією моделлю об'єктом банківського регулювання та нагляду одного й того ж органу являються такі сектори фінансового посередництва (рис. 1.1).

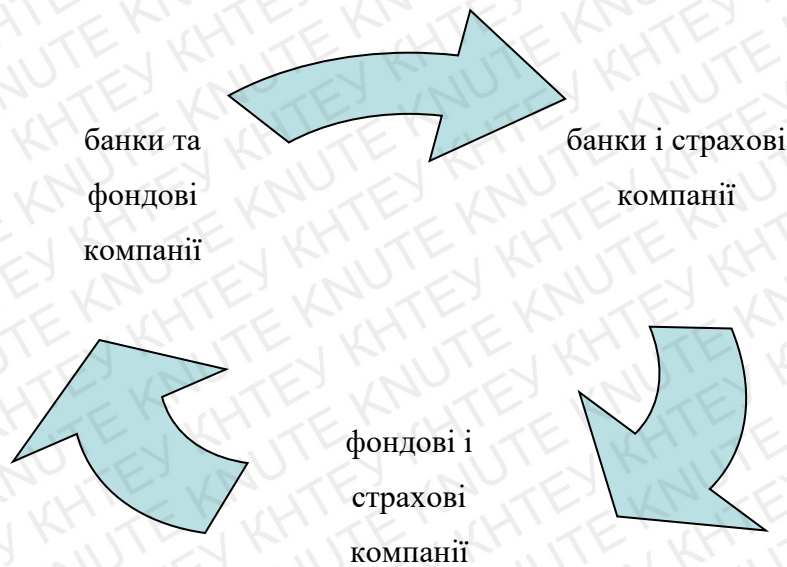

Рис. 1.1 Взаємозв'язок секторів фінансового посередництва [35]

Модель має за мету розподіл обов'язків, ґрунтуючись на розподілі завдань нагляду між двома органами влади: перший здійснює пруденційний нагляд, а другий – вирішує питання прозорості ведення бізнесу.

Дана модель застосовується в Нідерландах, котра визначається намаганням регулятора досягти максимальної стабільності та захистити права інвесторів в незалежності від виду їх діяльності.

Третя модель нагляду – «секторна», якій характерно здійснення нагляду в кожному конкретному фінансовому секторі відповідним спеціальним органом.

В основному країни Європи надають перевагу третій моделі нагляду – «секторній». Про у деяких країнах використовується друга модель – «двох вершин». Єдиний державний наглядовий орган, котрий несе відповідальність за діяльність усієї фінансової системи держави, організований у 28 країнах світу.

Останнім часом у фінансовій сфері світу спостерігається поступовий перехід від «секторної» моделі до моделей «єдиного фінансового органу управління» та «двох вершин». Даний перехід відбувся в таких країнах, як Греція, Португалія, Литва, Фінляндія, Франція. Основною причиною цього

являється постійно зростаюча необхідність у координації сил наглядових органів, котрі виконують свої функції в різних фінансових сферах країни. Такі зміни являються наслідком ускладнення ведення банківського бізнесу та росту тенденцій щодо організації фінансових конгломератів, діяльність котрих охоплює як ринок банківських послуг так і ринок страхування та цінних паперів. Ці структурні видозміни призвели до посилення взаємозв'язку між різними видами фінансових послуг, а отже, і до появи загрози, що проблеми в одному секторі можуть вплинути на результати діяльності іншого сектору або навіть на всю фінансову систему держави [35, с. 6].

Для більшості країн характерно те, що центральні банки відповідають за системну стійкість та проводять пруденційне банківське регулювання та нагляд. Іноді центральні банки здійснюють наглядові функції відносно небанківських інститутів.

У світі виділяють декілька абсолютно різних систем організації нагляду за фінансовою системою. Їх відмінності полягають у наступному:

- у залученні до моніторингу системи платежів;
- гарантування ліквідності на ринках;
- здійснення нагляду за банками;
- забезпечення страхування депозитів;
- забезпечення фінансової безпеки;
- наявність антикризової програми та можливості її реалізувати.

1.2. Міжнародні стандарти банківського нагляду

Значне розширення масштабів банківської діяльності призвело до виведення її на міжнародний рівень, а відповідно до організації міжнародних стандартів регуляторної основи банківського нагляду.

Головними організаціями, котрі впроваджують міжнародні стандарти з питань регулювання секторів фінансових послуг, що виконують певну мету, завдання та функції, являються Базельський комітет з питань банківського нагляду (далі – Базельський комітет), Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB) є інструментом реалізації економічної політики, основна мета використання якого полягає у забезпеченні прозорості та зрозумілості інформації щодо діяльності суб'єктів господарювання, Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO) являє собою найвпливовіший орган наднаціонального регулювання міжнародного ринку капіталу, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) здійснює фінансовий моніторинг за діяльністю фінансових установ, Форум фінансової стабільності (FSF) створений для координації заходів по боротьбі з фінансовою нестабільністю, Європейська рада із системних ризиків (ESRB) створена з метою забезпечення попередження макропруденційних ризиків і сприяння застосуванню макропруденційних інструментів, Об'єднаний комітет європейських наглядових органів (Європейська банківська адміністрація, або ЕБА) здійснює банківський нагляд в країнах ЄС, Європейська страхова та пенсійна адміністрація (EIOPA) та Європейська ринкова та облігаційна адміністрація (ESMA) покликані виконувати функції посередників між об'єднаними загальноєвропейськими та національними регуляторами [24].

Найбільший вплив на діяльність банківської сфери на міжнародному рівні являється Базельський комітет з питань банківського нагляду.

Першочерговою метою організації Базельського комітету є вирішення проблеми забезпечення фінансової сталості банківських систем, а також розробка та введення рекомендацій щодо організації пруденційного регулювання та нагляду для всіх банківських структур, котрі мають повномасштабне міжнародне представництво.

Найважливішими та найвагомішими результатами діяльності Базельського комітету вважаються розроблені ними принципи ефективного банківського нагляду, які можна згрупувати за певними аспектами (Додаток А).

На переконання розробників вказаних принципів кожна держава для забезпечення ефективного державного регулювання банківського сектору та фінансової сталості економіки країни повинна дотримуватись розробленої системи принципів. Банківський нагляд у країні має забезпечити конкурентоспроможну банківську систему, сприяти розвитку мобільності банківської системи в умовах ринку та формуванню гнучкої нормативно-правової політики.

До основних завдань Базельського комітету відноситься розробка та введення єдиних стандартів в галузі банківського регулювання. З цією метою Базельський комітет розробляє директиви та рекомендації для контролюючих органів держав, що співпрацюють у банківській сфері. До основних документів Базельського комітету відносяться: «Базельський конкордат» (1974 р.), «Основні принципи ефективного банківського нагляду» (1997 р.), «Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу» (1988 р.), «Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Переглянута версія» (2004 р.), «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» (2010 р.).

В керівних принципах Базельського Комітету з банківського нагляду акцентується увага на правильних внутрішніх механізмах контролю як на способах сприяння якісному корпоративному управлінню в банках. Після «Основних принципів фінансового нагляду» (прийнятих у 1997-му та допрацьованих у 2006-му), «Базель І» (1988) і «Нових угод про достатність капіталу» (Базель ІІ, 2004) банківський менеджмент наразі освоює та впроваджує у практику нові стандартизовані директиви Базельського

комітету з банківського нагляду – «Базель III». Цей процес відбувається поетапно і має завершитися до 2019 року. Суть нових директив полягає в посиленні вимог до банківських резервів на покриття можливих втрат від активних операцій, а саме до банківських ліквідних резервів та їх якості. Головне положення реформи передбачає поступове збільшення до 2019 року рівня ліквідних резервів власного капіталу банківської установи з 4% до 6%. За невиконання вимог до буферного капіталу передбачаються санкції у вигляді обмежень на виплату бонусів співробітникам та дивідендів акціонерам.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008 р. показала, що Базель II не повністю виправдав очікування розробників як національних регуляторів, так і суспільство. Вимоги даної угоди виявилися недостатніми для запобігання глобальним фінансовим потрясінням або пом'якшення їх наслідків, незважаючи на те, що ні один прийнятий документ Базельського комітету не мав такого впливу на діяльність банків більше, ніж Базель II.

Тому Базельський комітет в грудні 2010 р. прийняв два документи – «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» та «Міжнародні підходи до оцінки ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» [71], також відомі як Базель III. Нові стандарти представляють собою реформу регулювання капіталу та ліквідності на світовому рівні, що спрямована на зміцнення банківського сектора, підвищення його спроможності переживати фінансові та економічні кризи незалежно від джерела їх походження, а також на вдосконалення банківського регулювання і контролю.

Нова редакція «Міжнародної конвергенції оцінки капіталу і стандартів капіталу: нові підходи», що дістала назву Базель III, містить низку документів, правил та рекомендацій, котрі становлять його основу [71]. Міжнародна конвергенція встановлює нові мінімальні вимоги до капіталу, нові показники ліквідності та «леверидж», а також пропонує нові методики й

підходи до оцінювання ризиків. Крім того, документ уводить більш жорсткі стандарти нагляду за банківською діяльністю, зокрема підвищує вимоги до розкриття інформації з питань управління ризиками.

До основних переваг Базеля III треба віднести те, що Базельські стандарти мають підвищувати стійкість банків і захищати права споживачів фінансових послуг [71]. Запропонований пакет нових правил має забезпечити стабільність фінансової системи, мінімізувати ризики та ймовірність майбутніх криз, допомогти банкам долати економічні й фінансові потрясіння без істотної державної підтримки, що сприятиме зміцненню банківських установ у довгостроковій перспективі й підвищенню довіри до банківської системи з боку населення [69].

У таких Базельських рекомендаціях як «Основні принципи ефективного банківського нагляду», «Внутрішній аудит у банках і відносини наглядового органу з аудиторами» і «Взаємовідносини між наглядовими органами та зовнішніми аудиторами банків» сформульовано основні принципи банківського нагляду та його співпраці з банком [41]:

- органи банківського нагляду повинні бути переконані в тому, що банки впровадили системи, які точно вимірюють, здійснюють моніторинг і адекватно контролюють ризики; у наявності в банків всебічного управління ризиками їх діяльності для визначення та контролю за всіма суттєвими ризиками;
- банківський нагляд має оцінювати роботу внутрішнього аудиту і в разі задовільної оцінки – покладатися на неї при визначенні сфер потенційного ризику;
- нагляд має проводити періодичні консультації з внутрішніми аудиторами для обговорення визначених сфер ризику та вжитих заходів;
- нагляду рекомендується організувати регулярні обговорення стратегічних питань спільно з керівниками внутрішнього аудиту;

- наглядові органи мають сприяти консультаціям між внутрішніми і зовнішніми аудиторами, щоб зробити їх співпрацю продуктивнішою;
- будь-яке завдання, поставлене наглядовим органом зовнішньому аудитору, має доповнювати його звичайну аудиторську роботу й бути в межах його компетенції;
- співпраця між наглядом, зовнішнім і внутрішнім аудиторами може базуватися на їх періодичних зустрічах і бути спрямованою на забезпечення більшої ефективності роботи всіх сторін.

На уникнення або мінімізацію ризиків спрямована функція внутрішнього аудиту, яка реалізується шляхом незалежної оцінки системи внутрішнього контролю. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізі інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій [15, с. 10].

Запровадження нових регуляторних заходів було спрямовано на підвищення стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та покращення якості капіталу. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження представлено у *додатку Б*. Але у регуляторних колах продовжується гостра полеміка щодо наслідків переходу на нові стандарти. З огляду на це значення інструментів регулювання ліквідності банків підлягає моніторингу та уточненню упродовж наступних років.

Хоча запровадження в Україні Базельських вимог до капіталу банків поки що відтерміновано, але потребує відповідного нормативного та організаційного забезпечення з боку Національного банку України. Щодо якісного ефекту від впровадження вимог Базеля-III, то можна розглядати його для окремих банків та для фінансової системи в цілому (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Якісний ефект від впровадження вимог Базеля-III*

Напрямок впливу	Результат
Відхилення пропозиції від коротко- до довгострокового фінансування.	Запровадження двох коефіцієнтів ліквідності змусить банки перейти від угод про короткострокове фондування до пошуку довгострокового фінансування, що може змінити маржу і ціни.
Реорганізація юридичних осіб.	Значна увага з боку наглядових органів до власних торговельних операцій може призвести до реорганізації банківських груп, включаючи злиття і поглинання, та позбавлення від інвестиційних портфелів, і вкладень в банки.
Більш слабкі банки будуть витіснені з ринку.	При посиленому контролі регулюючих органів в сумі з несприятливими економічними умовами слабкішим банкам важче забезпечити необхідний рівень капіталу, що може призвести до скорочення кількості таких банків.
Суттєвий вплив на прибуток і ROE1.	Підвищені вимоги до капіталу, вартості фінансування, а також необхідність виконання нових вимог регулюючих органів матимуть додатковий вплив на маржу і операційні можливості. Дохідність інвесторів може впасти в той час, коли банки матимуть необхідність у залученні додаткових інвестицій, щоб відновити фінансові буфери.

*Примітка: складено автором за джерелами [24; 34; 69]

Що ж стосується впливу на фінансову систему загалом, можна виявити наслідки, наведені в *дод. В*.

Оскільки існують деякі негативні наслідки від впровадження рекомендацій Базельського комітету, необхідно визначити напрями діяльності банківської системи, виконання яких забезпечило б максимально позитивний ефект від банківської реформи [3, с. 241].

Одними з найголовніших цілей запровадження «Базеля III» в Україні є приведення банківського регулювання та нагляду до міжнародних стандартів та забезпечення стабільності вітчизняної банківської системи, підвищення її

спроможності протистояти всіляким кризовим явищам. При цьому, процес запровадження рекомендацій «Базеля III» є доволі тривалим. Даний процес також передбачає і значну, ґрунтовну, комплексну підготовчу роботу з боку державних органів і, в-першу чергу, з боку Національного банку України, на який покладено функції з державного регулювання банківської діяльності. Ця підготовча робота включає не лише внесення змін до нормативно-правової бази, а й вдосконалення та зміну засад регулювання та нагляду, розробку методичних засад оцінки ефективності «Базеля III», ризиковості вітчизняної банківської системи, тощо. Водночас, процес запровадження рекомендацій «Базеля III» не повинен бути відокремленим і повинен здійснюватись в межах стратегічних завдань та цілей розвитку вітчизняної банківської системи.

Недоліком є те що введення нових стандартів Базеля III в Україні зараз торкається лише тих банків, які мають іноземний капітал та тих, які прагнуть працювати на світових ринках капіталу. Проте результатами впровадження рекомендацій Базельського комітету буде зростання фінансової стійкості банків та всієї світової фінансової системи, а також покращення рівня капіталізації банків. Упровадження нових стандартів принесе потужний позитивний ефект. Можливим може бути повернення банків до простих схем бізнесу та універсальних операцій. Ці зміни заохочуватимуть світову банківську спільноту, а саме великі банки, які завзято працюють на міжнародних ринках, посилювати дисципліну у галузі торгівлі позабіржовими деривативами та уніфікувати торгівлю з ними. Результати будуть відчутні у всій фінансовій системі, включаючи небанківський сектор і ринки капіталу.

Отже, Базель III пропонує нові стандарти капіталу та запроваджує три нові коефіцієнти, серед яких два окремі коефіцієнти ліквідності та новий коефіцієнт левериджу. Все це спрямоване на зміцнення регулювання, нагляду та управління ризиками в банківському секторі. Нові стандарти капіталу та

буфери капіталу мають на меті спонукання банків збільшувати рівень капіталізації та якість капіталу, порівняно з вимогами Базеля II.

1.3. Методика визначення відповідності системи банківського нагляду Базельським принципам

Банківська система кожної країни повинна мати та впроваджувати власну стратегію розвитку своєї діяльності. Наприклад, Уряд України затвердив розроблені Міністерством фінансів разом із міжнародними фінансовими установами оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору.

Уряд визначив одним із головних пріоритетів прискорення економічного зростання, яке є неможливим без ефективного банківського сектору. Саме тому Стратегія держави у банківській сфері ґрунтується і на меті економічного зростання, і на завданнях держави як акціонера комерційних банків. Головними завданнями Стратегії у банківській сфері можна виділити такі:

- суттєве зменшення присутності держави у банківській сфері за допомогою повного, або часткового продажу банків державного сектору,
- зростання конкуренції на банківському ринку,
- підтримка фінансової стабільності,
- поновлення кредитування реального сектору економіки,
- зростання доступності банківських послуг.

Стратегія розвитку державної банківської сфери ґрунтується на таких напрямках:

1. Вдосконалення ефективності моделі управління банками державного сектору за допомогою поліпшення дисципліни та реалізації стратегії та утворення більшої вартості для держави перед початком виходу з капіталу банків. Модель управління банками повинна бути єдиною та усі функції з

регулювання та контролю за банками, котрі лежать на державі, повинні бути узгодженими у Міністерстві фінансів.

2. Упровадження планів виключення держави із капіталу банківських установ для забезпечення підвищення їхньої вартості.

3. Реалізація стратегій для певних банків для відновлення їхньої діяльності як стійких, рентабельних установ, котрі функціонують на комерційній основі.

4. Розробка та упровадження підходів задля роботи з сумнівними кредитами з метою зниження тиску на баланси державних банків, та максимізації їхньої залишкової вартості.

Стратегії розвитку в кожному окремому банку повинні включати такі складові:

- поліпшення корпоративного управління та організація наглядових рад, більшість котрих буде складатись із незалежних професійних членів, при цьому реформа корпоративного управління являється базою для реалізації стратегії;
- стійка операційна платформа, достатній рівень капіталізації та стабільна IT-інфраструктура;
- стратегічний фокус окремого банку, котрий надає можливість кожному з них на базі власних конкурентних переваг ґрунтувати розвиток банку;
- зменшення ризиків, що пов'язані з державою – зниження частки державних ОВДП у балансах банків та ступеня кредитування державних підприємств;
- регулювання та контроль питань з проблемними активами [33].

Ефективна реалізація стратегічного розвитку банківської діяльності потребує комплексного та чітко регульованого банківського нагляду. Для реалізації стратегічного розвитку банківського нагляду необхідно чітко визначити методичні підходи до його впровадження. Головні принципи

ефективного банківського нагляду утворюють основу для надійного пруденційного нагляду за банківськими установами та використовуються як база для оцінки якості наглядових систем, виявлення ділянок, котрі потребують удосконалення, та організації заходів, що спрямовані на досягнення основного рівня надійної наглядової практики. Як зазначено було нами раніше Основні принципи ефективного банківського нагляду були опубліковані Базельським комітетом у 1997 р. Далі вони переглядались в 2006 та у 2012 рр. Останні зміни в цьому документі спрямовані на забезпечення максимальної безперервності і співставності з попередніми версіями.

В 2012 р. було переглянуто та удосконалено методологію оцінки банківського нагляду в поєднанні з попередніми версіями, що доповнило їхню взаємозалежність. Було допрацьовано та усунено значні недоліки в управлінні ризиками та інші вузькі місця, що були виявлені протягом минулої кризи, а також враховано головні тенденції та видозміни, котрі створилися в останні роки, зокрема:

- важливість використання макропідходу з метою забезпечення підтримки при виявленні та оцінці системних ризиків, а також здійсненні привентивних заходів;
- необхідність у значній інтенсивності та ресурсах з метою ефективного нагляду за системно важливими банками;
- концентрація уваги на надійному управлінні кризовими ситуаціями, своєчасного застосування санаційних та ліквідаційних заходів, що спрямовані на зменшення вірогідності дефолту банку.

Процес оцінювання ґрунтується на використанні пропорційного підходу. Пропорційний підхід у банківському нагляді має у використанні більше часу та ресурсів відводиться більшим за розміром, складнішим за структурою або більш ризиковим банкам. Пропорційний підхід передбачає урахування профілю ризику та системної важливості банків.

Головною метою оцінювання відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду являється визначення властивостей та кількості вузьких місць системи банківського нагляду. Для вирішення цього завдання варто використовувати методичний підхід, котрий розроблено з дотриманням чинних нормативних документів Базельського комітету [72].

Всі критерії розділено на основні та додаткові. За допомогою основних критеріїв визначаються мінімальні базові вимоги задля надійного банківського нагляду і являються універсальними для всіх країн. За допомогою додаткових критеріїв встановлюються вимоги до банківського нагляду, котрі виходять за рамки поточних базових очікувань, проте справляють позитивний вплив на надійність банківського нагляду. В редакції Основних Базельських принципів 2012 р. було впроваджено 39 нових критеріїв оцінки, з котрих 34 – основних та 5 – додаткових критеріїв.

Для оцінки відповідності системи нагляду Базельським принципам за кожним з критеріїв використовується шкала з такою деталізацією: «відповідає», «переважно відповідає», «суттєво не відповідає» та «не відповідає» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Деталізовані оцінки відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду [40]

Відповідність Основним принципам	Зміст
Відповідає	Задовольняються усі основні критерії, які застосовуються до країни, без будь-яких суттєвих недоліків
Переважно відповідає	Спостерігаються лише незначні недоліки, які не викликають занепокоєння щодо здатності та намірів досягнути повної відповідності Принципу протягом визначеного періоду часу

Закінчення табл. 1.2

Суттєво не відповідає	Існують серйозні недоліки і є докази, що нагляд не був ефективним, а практичне впровадження – слабким; або недоліки є достатньо серйозними, щоб викликати сумніви щодо здатності установи досягнути відповідності
Не відповідає	Не було предметного впровадження Принципу, існує невідповідність декільком основним критеріям, або нагляд є очевидно неефективним

Для уточнення напрямів концентрації наглядових ресурсів для усунення слабких місць нагляду автором С. Науменковою введено поняття «функціональна та операційна відповідність системи нагляду».

Функціональній відповідності властива повнота дотримання органами пруденційного банківського нагляду Основних принципів під час реалізації функцій, що спрямовані на мінімізацію банківських ризиків при запровадженні безперервного процесу нагляду.

Операційна відповідність характеризується існуванням органів банківського нагляду, функції котрих передбачають повноту реалізації повноважень та обов'язків, котрі визначені Основними принципами.

С. Науменкова відзначає, що оскільки оцінювання відповідності Базельським принципам визначається за чотирма стандартними позиціями, то варто використати розрахунок дифузного індексу з метою визначення функціональної та організаційної відповідності системи нагляду Базельським принципам. Такий індекс («diffusion index») використовується у багатьох центральних банках, таких як ЄЦБ, Банку Англії, Банку Росії при обстеженні умов банківського кредитування, але в Україні поки не застосовується.

Значення індексів для розрахунку відповідності системи нагляду Основним принципам наведено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Значення індексів для визначення відповідності системи нагляду**Основним принципам ефективного банківського нагляду [40]**

Відповідність Основним Базельським принципам	Для розвинутих країн		Для країн з нестійкими економіками	
	(If)	(Io)	(If)	(Io)
Відповідає	$\geq 0,90$ до 1,0	$\geq 0,95$ до 1,0	$\geq 0,95$ до 1,0	$\geq 0,95$ до 1,0
Переважно відповідає	$> 0,80$ до 0,90	$> 0,85$ до 0,95	$> 0,90$ до 0,95	$> 0,90$ до 0,95
Суттєво не відповідає	$> 0,70$ до 0,80	$> 0,80$ до 0,85	$> 0,85$ до 0,90	$> 0,85$ до 0,90
Не відповідає	$\leq 0,70$	$\leq 0,80$	$\leq 0,85$	$\leq 0,85$

Варто зауважити, що верхня та нижня границя показників індексів відповідності для розвинутих країн та країн з нестійкою економікою дещо відрізняються, що спричинено такими факторами:

1. В країнах з нестійкою економікою вимоги відносно дотримання стандартів нагляду значно підсилено, що спричиняє більш чіткіше дотримання Основних принципів за дещо більшою кількістю критеріїв;

2. В країнах з розвинутою економікою значення рамок значень для індексу (If) є трохи нижчою, ніж для країн з нестійкою економікою. Це спричинено тим, що більшість банків дотримуються вимог Базеля II, III, котрі направляють органи банківського нагляду на оцінювання достатності капіталу з погляду індивідуального підходу до кожного банку. Новим в останній редакції Базельських вимог являється надання банківським установам більше самостійності при оцінюванні ризиків. Внутрішні системи оцінювання ризиковості активів у конкретному банку, зазвичай, більш точні, ніж система, що спирається на узагальнений підхід наглядових органів.

Отримуючи більше самостійності, банки повинні більш пильно слідкувати за управлінням та контролювати власну діяльність, попереджаючи виникнення ризиків. Їх результативність буде лише при умові високого рівня самоуправління та самоконтролю в банківських установах. З іншої сторони,

застосування додаткових критеріїв відносно дотримання Основних принципів дає можливість враховувати вимоги банківського нагляду, котрі виходять за межі поточних базових очікувань.

На ефективність банківського нагляду має вплив існування структури органів з відповідними повноваженнями з метою запровадження процесу безперервного нагляду. Організаційні особливості систем банківського нагляду в різних країнах світу говорять про те, що їх формування відбувалося відповідно до економічних, історичних та правових особливостей фінансової системи країни, під впливом котрих формується окрема організаційна модель нагляду з відповідними повноваженнями органів щодо підтримки сталості банківської сфери [40].

Отже вважаємо, що банківський нагляд – це постійне спостереження, що здійснюється спеціальним державним органом або органами за діяльністю банківських установ з метою виявлення порушень банківського законодавства. Тобто сутність такого погляду полягає в забезпеченні дотримання нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність.

Найбільший вплив на діяльність банківської сфери на міжнародному рівні являється Базельський комітет з питань банківського нагляду.

Першочергова мета організації Базельського комітету являється вирішення проблеми забезпечення фінансової сталості банківських систем, а також розробка та введення рекомендацій щодо організації пруденційного регулювання та нагляду для всіх банківських структур, котрі мають повномасштабне міжнародне представництво.

Отже, Базель III пропонує нові стандарти капіталу та запроваджує три нові коефіцієнти, серед яких два окремі коефіцієнти ліквідності та новий коефіцієнт левериджу. Все це спрямоване на зміцнення регулювання, нагляду та управління ризиками в банківському секторі. Нові стандарти капіталу та

буфери капіталу мають на меті спонукання банків збільшувати рівень капіталізації та якість капіталу, порівняно з вимогами Базеля II.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ПРАКТИЧНИХ ОСНОВ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

2.1. Передумови реформування системи банківського нагляду в Україні

Для забезпечення принципу комплексності під час дослідження ключових тенденцій розвитку банківського нагляду вважаємо за доцільне розглядати їх з функціональної (змістовної), інституційної (організаційної) та методологічної точок зору.

Функціональне призначення банківського нагляду в Україні визначено на правовому рівні. Згідно ст.67 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [51] «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи і захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках». Мета банківського нагляду обумовлена, перш за все, місцем і значенням банків та банківської системи в забезпеченні економічного зростання країни. При цьому особливе місце посідає підвищений рівень ризиків, притаманний банківській діяльності, та який становить один з факторів невизначеності та джерел порушення стабільності банківської системи.

Незважаючи на чіткість задекларованої мети банківського нагляду, сучасний стан та проблеми банківської системи країн світу, в т.ч. України, свідчать про її неспроможність протидіяти негативним впливам як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, своєчасно ідентифікувати потенційні ризики та адекватно реагувати на них.

На сучасному етапі розвитку банківського сектора та функціонування центробанку в Україні немає наявних підстав говорити про неефективність діючої системи банківського нагляду. В будь-якому разі система пруденційного нагляду покликана попередити невиважене та ризикове

ведення банківського бізнесу, щоб не допустити втрат коштів інвесторами, а відтак – підвищити довіру до банківської системи країни в цілому.

В.В. Лещенко відзначає, що «банківський нагляд зобов’язаний виходити з позиції більш активного використання всього діапазону своїх повноважень щодо виконання таких завдань:

- забезпечення належного рівня допуску в банківську систему;
- контроль за професіоналізмом і репутацією посадових осіб банківських установ;
- встановлення пруденційних обмежень ризиків банківської діяльності, вимог до структури активів та зобов’язань, достатності капіталу та резервів, виявлення банками ризиків власної діяльності та управління ними з метою недопущення банкрутств та банківських криз;
- підвищення рівня корпоративного управління в банках;
- здійснення оперативного нагляду на основі оцінки ризиків, використання системи раннього реагування шляхом аналізу звітності, інспекційних перевірок банківських установ;
- організація системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках;
- недопущення відмивання коштів, одержаних злочинних шляхом;
- втручання в діяльність банків, які не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності, недотримання всіх видів вимог нагляду;
- своєчасне виведення з ринку банків, стан яких не піддається виправленню, мінімізація наслідків банкрутств банків для вкладників, кредиторів і банківської системи загалом» [29, с. 279].

Передумови ефективного банківського нагляду:

- надійна та стійка макроекономічна політика;

- належним чином розвинута система формування політики фінансової стабільності;
- добре розвинута державна інфраструктура;
- чіткі принципи управління кризою, відновлення та роботи з проблемними установами;
- належний рівень системного захисту (або система державного захисту);
- ефективна ринкова дисципліна.

Основними передумовами реформування системи банківського нагляду в Україні варто відзначити наступні:

- підтримка платоспроможності та стійкості окремих банків лише на мікропруденційній основі;
- наявність системних ризиків;
- недостатньо гнучка законодавча база.

Більш детально вказані причини розглянуто далі.

Відтак існує проблема нерезультативності банківського нагляду. Справа в тому, що для докризового періоду основна увага регулятора була зосереджена на підтримці платоспроможності та стійкості окремих банків – так званий «мікропруденційний нагляд». Застосування подібного підходу не дозволило врахувати ті системні взаємозв'язки між банками та іншими учасниками фінансового ринку, внаслідок яких в подальшому відбулося поширення кризових тенденцій на ринку.

В умовах наявності системоутворюючих зв'язків причиною кризових явищ, та відповідно, об'єктом банківського нагляду, стає системний ризик як ймовірність втрат реальної економіки внаслідок погіршення стану фінансового ринку в цілому чи окремого його сегменту. Системний ризик має два прояви: перший полягає у виникненні неочікуваних збоїв на фінансовому ринку; другий – у домінуванні окремих (переважно найбільш потужних) учасників фінансового ринку, викликаючи низьку адаптивність

системи. Комплекс заходів органів банківського нагляду, спрямованих на мінімізацію системних ризиків, отримав назву макропруденційного нагляду. Концепція макропруденційного нагляду набуває поширення саме в період боротьби з наслідками світової фінансової кризи, незважаючи на те, що була розроблена Банком міжнародних розрахунків ще у 2000-2006 рр. За словами світових експертів, макропруденційний нагляд займає проміжне місце між грошово-кредитною політикою, спрямованою на досягнення макроекономічних показників розвитку, та мікропруденційним надглядом, що зосереджується на попередженні банкрутства окремих банків.

М.І. Самсонов зауважує, що «світова тенденція щодо запровадження макропруденційного нагляду в практичну діяльність наглядових органів характеризує зміну функціонального (змістовного) навантаження банківського нагляду, іншими словами змінює економічну природу банківського регулювання. Центральне місце в макропруденційній політиці посідають системоутворюючі учасники фінансового ринку та зв'язки між ними. Говорячи про можливість впровадження концепції макропруденційного нагляду в Україні, слід зазначити наявність макроекономічних передумов – внутрішніх та зовнішніх ризиків банківського сектору. В цілому концепція макропруденційного нагляду в Україні знаходиться на початковому етапі дослідження, не знайшовши відображення поки що ні на законодавчому рівні, ні в організаційній структурі НБУ, ні в публічних документах» [55].

Банківський нагляд має сприяти ефективній та конкурентоспроможній діяльності банківської системи, яка б реагувала на потреби населення у наданні якісних фінансових послуг. Крім того, банківський нагляд має динамічно реагувати на всі зміни ринку, виявляти готовність періодично переглядати політику та практику нагляду з урахуванням нових змін та тенденцій ринку. Для цього необхідна достатньо гнучка законодавча система.

Найбільш успішні аспекти міжнародної банківської практики лежать в основі формування і розвитку вітчизняної системи банківського нагляду.

Слід зазначити, що ще у 2007 р. Україна однією з перших пройшла оцінку виконання Базельських Основних принципів ефективного банківського нагляду в рамках Програми оцінки фінансового сектору України. Згідно звіту фахівців спільної місії МВФ та Світового банку, НБУ зробив певні кроки на шляху ефективного впровадження стандартів Базельського комітету з банківського нагляду та найкращої міжнародної практики. В даний час Україною частково виконуються 25 Базельських Основних принципів: передумови для ефективного банківського нагляду; ліцензування і структура; пруденційні норми і вимоги; методи поточного банківського нагляду; стандарти бухгалтерського обліку; заходи наглядового реагування; міжбанківська міжнародна діяльність [32].

Банківський нагляд може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо він здійснюється: у відповідному макроекономічному середовищі; у режимі розумної та стійкої макроекономічної політики; при добре розвиненій інфраструктурі; за ефективною ринковою дисципліною; за наявності процедур для ефективного розв'язання проблем, що виникають, і механізму, здатного забезпечити належний рівень системного захисту (або безпеки і надійності кредитних організацій).

Банківський нагляд як система контролю включає в себе вступний контроль, дистанційний (або документарний) контроль та інспектування на місцях. Деякі фахівці вважають вступний контроль найбільш важливою частиною правоздатності банківського нагляду, оскільки він обмежує можливість здійснення банківських операцій лише тими суб'єктами, які мають ліцензію на право займатися банківською діяльністю. З таким твердженням важко не погодитись. Новостворені банки найбільш вразливі щодо розорення, тому контроль при вступі до ринку банківських послуг має дуже важливе значення. На цій стадії банківський нагляд зобов'язаний не

допускати до банківської діяльності людей з недостатньою професійною підготовкою, досвідом, фінансовим забезпеченням та етичними стандартами, виключати політичні мотиви, особисті та вузьковідомчі інтереси при допуску на ринок банківських послуг.

Реформування структури банківського нагляду визначається концепцією банківського нагляду, якої дотримується кожна країна, а також специфікою структури банківської системи.

Важливими параметрами структури банківської системи з точки зору організації реформування банківського нагляду є:

- загальна кількість банківських установ різних форм власності;
- концентрація активів за банківськими установами;
- концентрація активів за регіонами;
- співвідношення банків резидентів і нерезидентів та їх активів.

На сьогодні кожне територіальне управління Національного банку України має в своєму складі відділи банківського нагляду, які виконують функції виїзного і безвиїзного нагляду за діяльністю комерційних банків, дирекцій великих банків, філій та відділень. При цьому обсяг роботи у відділах банківського нагляду в областях, де розташовані лише декілька банків, відрізняється від обсягу роботи органів нагляду в областях, де розташовані по 5 та більше банків. Крім того, маючи під своїм контролем лише один банк, співробітникам органів нагляду складно підтримувати високий професіоналізм та підвищувати якість виїзного інспектування банків.

2.2. Організаційна будова системи банківського нагляду в Україні

Складність внутрішньої побудови функціонального комплексу операцій, які входять до складу механізму банківського нагляду, визначає необхідність формування єдиного підходу щодо узгодження змісту і

процедур виконання даних функцій, що має забезпечити дієвість наглядової діяльності у цілому. Створення такого підходу насамперед має ґрунтуватися на упорядкуванні системи принципів, дотримання яких в процесі розбудови механізму банківського нагляду буде сприяти вирішенню зазначеного завдання

На сьогоднішній день однією з загальносвітових тенденцій в розвитку сучасних наглядових систем є консолідація зусиль державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг. Поряд з цим пріоритетним стає дотримання принципу ефективності організаційної структури – досягнення цілей банківського нагляду за найменших витрат. Вибір організаційної побудови банківського нагляду визначається, в першу чергу, національними особливостями соціально-економічного розвитку країни, та зокрема, принципами функціонування її фінансового ринку і системою нагляду за ним. На рис. 2.1 узагальнено основні варіанти нагляду за ринком фінансових послуг.

Рис. 2.1. Моделі організаційної будови системи банківського нагляду [55]

В контексті наведеної схеми існує тенденція відмови від використання секторної моделі до моделі створення єдиного наглядового органу –

«мегарегулятора» у зв'язку з неефективністю першої в умовах зростання мобільності капіталу в світовому фінансовому середовищі. Так, на початку ХХІ ст. (2000-2006 рр.) близько тринадцяти європейських країн відмовилися від її використання. Економічним підґрунтям такого переходу виступили:

- посилення ролі небанківських фінансово-кредитних установ та тісна кооперація з банківським сектором;
- якісне та кількісне зростання основних показників фінансового ринку;
- процедури консолідації бізнесу, а саме угоди злиття та поглинання, та створення великих фінансових структур (конгломератів) на ринку [55].

Зазначені моделі використовуються в різних країнах світу. В Україні вибір конкретної моделі та досконалий банківський нагляд ще на стадії реформування. Наразі в Україні банківський нагляд здійснюється за наступними формами (рис. 2.2).

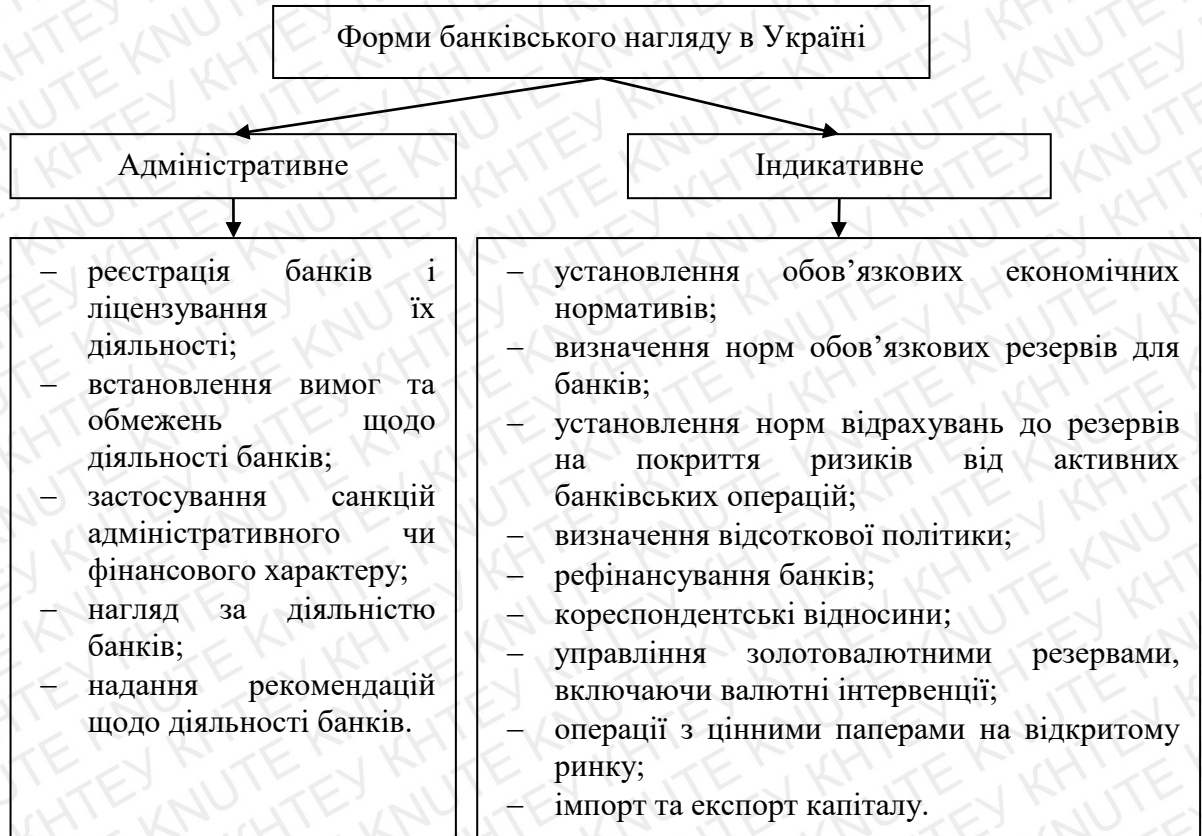

Рис. 2.2. Форми банківського нагляду в Україні [9]

Наведені форми банківського нагляду неповністю відповідають міжнародним вимогам з питань регулювання та нагляду за банківським сектором. Проте за останні роки в Україні виконано важливий крок щодо вдосконалення системи банківського нагляду і регулювання та наближення її до міжнародних стандартів і практики, однак у цій діяльності є ще багато невирішених питань і недоліків. Комплексна система банківського нагляду має складатися із системи діагностики та моніторингу аудиторськими компаніями, системи управління банківського нагляду у розрізі окремого банку, системи формування стратегій управління банківського нагляду, системи управління змінами в банку та системи якості аналізу фінансового стану банків. Усі зазначені системи повинні тісно взаємодіяти між собою, задля досягнення відмінних результатів в роботі банків та банківського нагляду.

Досвід фінансової кризи свідчить про те, що найболючішою проблемою навіть для дуже потужного Національного банку із великим фінансуванням, високими зарплатами, безумовно, висококваліфікованими фахівцями, була робота тимчасових адміністрацій у проблемних банках та їх ліквідація у випадку неплатоспроможності. В інструментарії НБУ є й такий важіль, як можливість надання кредитів проблемним установам, проведення заходів з їх санації (система заходів, які здійснюються, аби запобігти банкрутству, або щоб фінансово оздоровити банки за допомогою держави).

В контексті розширення повноважень Фонду гарантування вкладів важливо, щоб він залишався незалежною структурою, яка б прагнула мінімізувати витрати на ліквідацію банків і повністю виплачувати вкладникам депозити [25, с. 82].

У зв'язку з цим у системі банківського нагляду було зроблено відповідні організаційні зміни і створено Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму (*Додаток Г*) [49].

Служби банківського нагляду мають принципову можливість узагальнювати й адекватно оцінювати інформацію, одержану з різноманітних джерел, і на її основі робити єдиний об'єктивний висновок про фінансовий стан банку.

Департаменти банківського нагляду Національного банку України виконують такі функції (рис. 2.3):

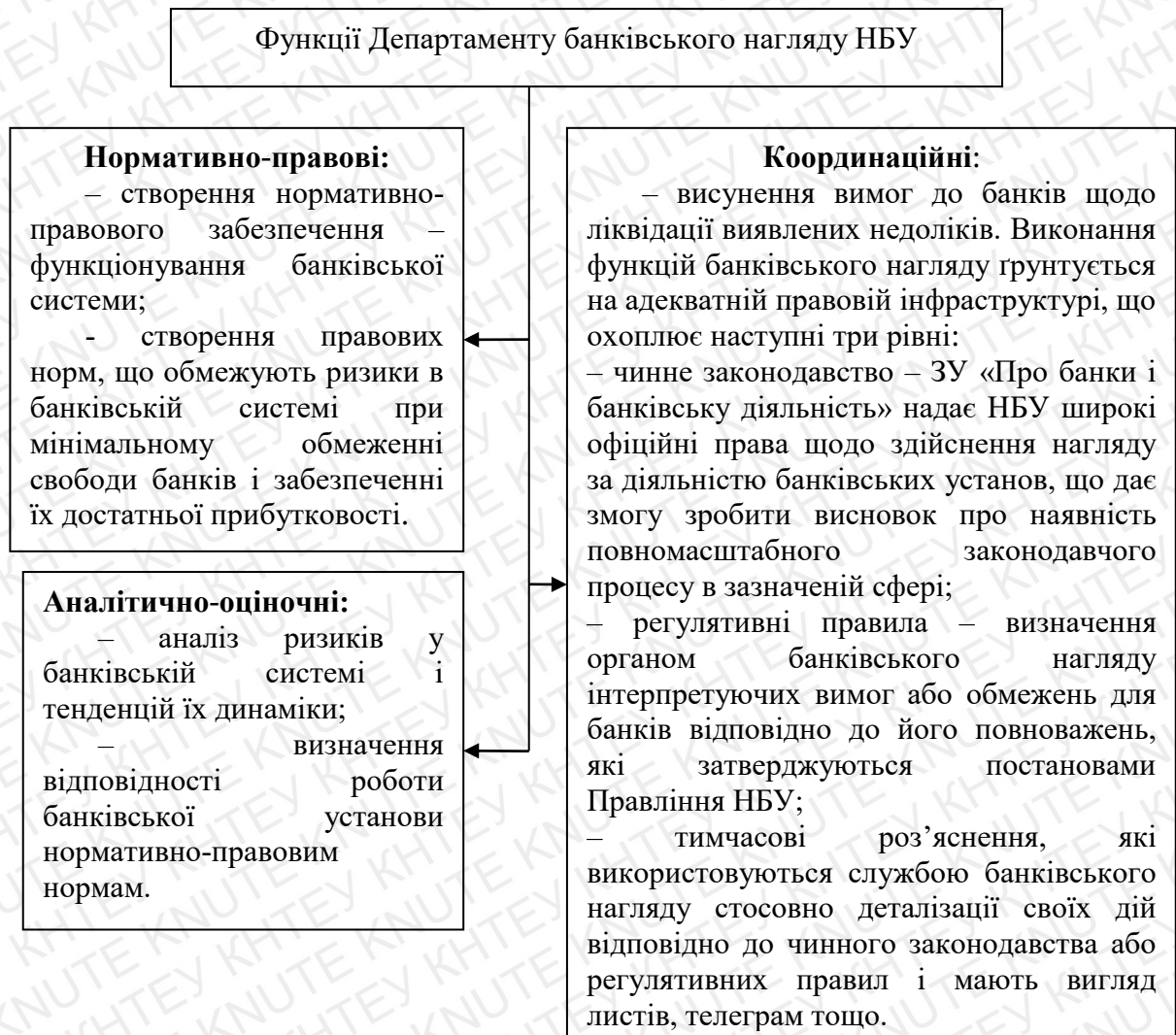

Рис. 2.3. Функції Департаменту банківського нагляду Національного банку України*

*Примітка: складено автором за джерелом [43]

В Україні Департамент банківського нагляду являється складовою пруденційного нагляду НБУ. Основними функціями Департаменту банківського нагляду НБУ є такі:

- здійснення безвиїзного банківського нагляду за банками України та філіями іноземних банків в Україні (далі – Банки) з метою недопущення погіршення їх фінансового стану та зменшення наявних ризиків, забезпечення стабільної діяльності та захисту інтересів вкладників та кредиторів Банків;
- здійснення моніторингу діяльності банківських груп;
- оперативне реагування на факти порушення Банками банківського законодавства, вимог нормативно-правових актів НБУ, здійснення ризикової діяльності та застосування до Банків адекватних заходів впливу відповідно до законодавства України;
- здійснення контролю за дотриманням Банками вимог законодавства України з питань проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту [42].

Реєстрація банків та ліцензування банківської діяльності є одним з методів банківського регулювання та нагляду, що покликаний обмежувати або розширювати банківську діяльність згідно з вимогами чинного законодавства та нормативних актів Національного банку України

Події минулих років стали справжнім випробуванням для банківської системи України і продовжують її вражати в 2018 році.

Внаслідок анексії АР Крим та розгортання воєнних дій на частині території Донецької та Луганської областей склалася ситуація, яка унеможливлювала роботу банківської системи у звичайному порядку. Глибока фінансово-економічна криза спричинила спочатку напругу в банківському секторі, а потім стимулювала посилення кризових явищ у банківській системі. Картину тяжких для банківської системи часів доповнює хвиля вводу тимчасових адміністрацій і ліквідацій неплатоспроможних банків.

Статистичні матеріали, оприлюднені Національним банком, дають можливість констатувати, що динаміка реєстрації банків та отримання

ліцензій була позитивною протягом 2011-2013 років. Збільшення кількості новостворених банків було пов'язане з динамічним розвитком банківської системи нашої країни. Але ситуація суттєво змінилася у 2014 році. Так, із 206, зареєстрованих на початок року, мали банківську ліцензію 180 банків, а вже на кінець тільки 163 банки мали банківську ліцензію. Кількість банків, яка володіла ліцензією скоротилась майже на 9,4%. Динаміка кількості діючих в Україні банків наведена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка кількості діючих в Україні банків, 2011-2017рр.*

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість банків у Державному реєстрі (на кінець періоду)	197	198	206	196	182	178	174
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	176	176	180	163	117	96	82
Припинено дію ліцензії за рік	0	26	8	17	45	20	11
Кількість банків, що знаходиться у стадії ліквідації	21	22	26	33	65	82	92

*Примітка: складено автором за джерелом [43]

Події 2014 року показали «застарілість» та невідповідність банківської системи України до сучасних реалій, яка з 2009 року не зазнавала адекватних реформ.

Протягом 2014-2015 років Національний банк України брав активну участь у реалізації заходів, покладених в основу програми реформ у

фінансовому секторі. Ця програма здійснювалась у тісній співпраці з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Європейським Союзом, ЄЕБРР, іншими міжнародними фінансовими організаціями та фінансовими донорами. Метою цих заходів було підтримання стабільності та належного функціонування вітчизняної банківської системи, підвищення її спроможності протистояти існуючим викликам. Реалізація заходів здійснювалась за напрямками рекапіталізації банків, визначення системно важливих банків, посилення корпоративного управління в банках, збереження їхньої ліквідності.

Національним банком України разом з Міністерством фінансів України розроблено критерії та умови участі держави в рекапіталізації банків, власники яких неспроможні або не бажають здійснювати потрібну капіталізацію. Кількість банківських установ в Україні в розрізі капіталізації за останні 8 років наведена на рис. 2.4.

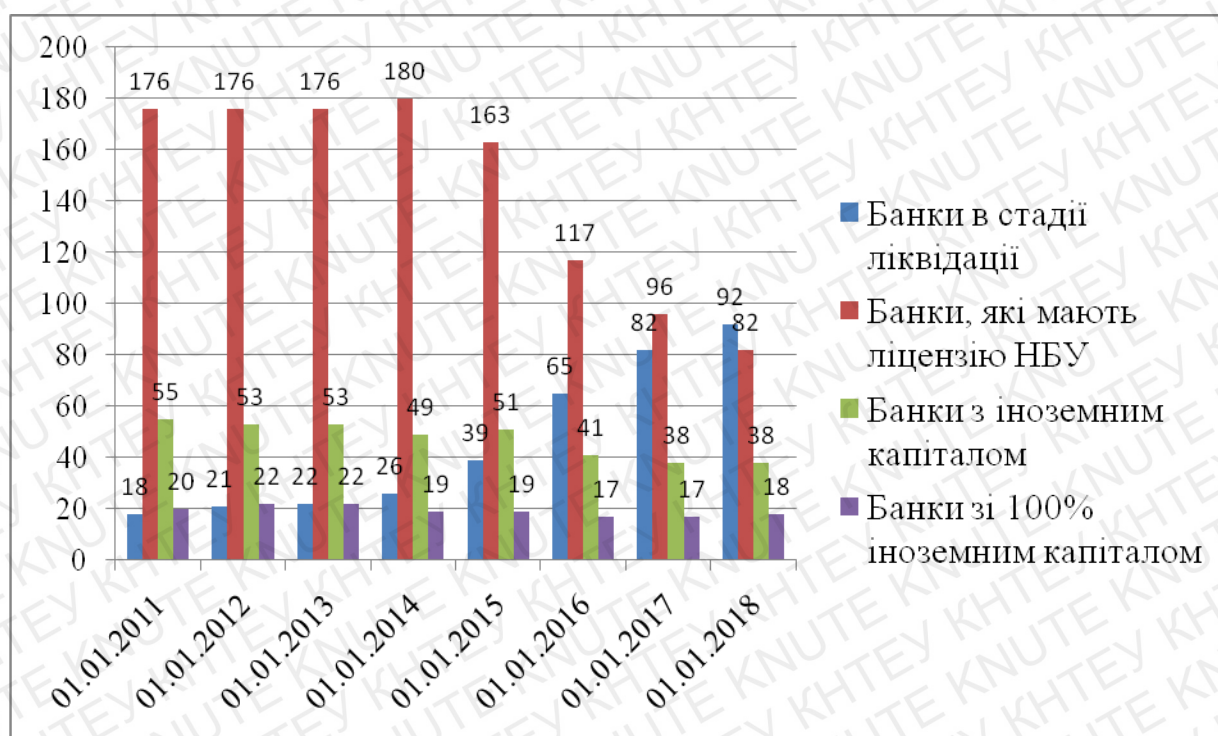

Рис. 2.4. Кількість банківських установ в Україні в розрізі капіталізації за 2011-2018рр.*

*Примітка: побудовано автором за джерелом [43]

Так, станом на 01.01.2018 року в Україні банківську ліцензію на здійснення операцій мають 82 комерційних банків. Протягом 2011-2014 рр. кількість банків в Україні фактично не змінювалася. Найбільша кількість банків спостерігалася у 2013 році: ліцензію НБУ на проведення банківських операцій мали 180 банків, 49 з яких працювали за участю іноземного капіталу (на 4 менше, ніж у 2012 році), водночас 19 (у 2012 р. – 22 банка) – зі 100 % іноземним капіталом.

За 2014 рік кількість банків, які мають ліцензію НБУ скоротилася на 9,4%, а кількість банків, котрі знаходяться в стані ліквідації зросла на 26,9% та станом на 01.01.2015 рік становить 163 і 33 банків відповідно. Протягом 2014-2017 рр. кількість банків, які мають ліцензію НБУ скоротилася майже на 49,7%, а кількість банків, котрі знаходяться в стані ліквідації зросла в 2,8 рази, та становить 82 і 92 банків відповідно. Також, скоротилася в порівнянні з 01.01.2014 р., кількість банків з іноземним капіталом на 22,4% та становить 38 банків.

Таким чином, в Україні існує тенденція до зменшення кількості банківських установ. Причинами цього є активізація консолідації банків, через жорсткі вимоги відносно величини власного капіталу, рівня банківської капіталізації та участі в системі обов'язкового гарантування вкладів фізичних осіб з боку НБУ. Скорочення кількості банків, що мають ліцензію, негативно характеризує позиції стабільного розвитку, але в той же час ліквідація ненадійних банків веде до підвищення довіри населення до банківської системи та стимулює її розвиток. Процес реєстрації та ліцензування має бути більш жорстко регламентований.

Значна увага має приділятися питанню прибутковості банку та його надійності. Доречним було б заздалегідь вимагати від банку проведення аналізу конкурентного середовища регіону, де планується відкриття банку та винесення рішення щодо доцільності створення установи. Також можлива диференціація розміру статутного капіталу залежно від кількості населення в

регіоні, де створюється банк. Серед актуальних питань, вважаємо за потрібне: передбачення можливості віднесення банку до категорії проблемного у разі систематичного подання недостовірної звітності, у тому числі щодо операцій з пов'язаними особами; – покладення відповідальності на власників істотної участі, керівників банків та інших пов'язаних з банком осіб обов'язку відповідати всім своїм майном у разі, якщо їх дії чи бездіяльність призвели до неплатоспроможності банку; – встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності власників істотної участі, керівників банків, та 18 інших пов'язаних з банком осіб за діяльність, що призводить до неплатоспроможності банку. Вирішення цих питань на практиці може позитивно вплинути на стабільність банківської системи України.

2.3. Аналіз ефективності інструментів банківського нагляду в Україні

Нагляд за банками Національний банк України та його установи здійснюють двома методами: безвиїзний (дистанційний) нагляд та виїзне інспектування банків.

Безвиїзний нагляд – це дистанційний моніторинг діяльності банків і банківської системи в цілому, а також застосування Національним банком України певних заходів з метою реагування на проблеми та недоліки, які виявлені у діяльності банків. Безвиїзний нагляд ґрунтується на аналізі звітності, що подається визначеним структурним підрозділам Національному банку України на регулярній основі і дає можливість постійно поновлювати інформацію про фінансовий стан банків, зокрема про їх капітальну позицію, ліквідну позицію, рентабельність, а також певною мірою про якість активів.

Слід відзначити, що безвиїзний нагляд може бути ефективним лише за умови, якщо він проводиться на основі достовірної звітності, отриманої від банків, та у разі дотримання ними стандартів обліку, звітності тощо.

Виїзне інспектування банків, здійснюється працівниками (інспекторами) структурних підрозділів банківського нагляду Національного банку України і передбачає виконання ряду процедур, які відповідають обсягу обстеження, оцінку різних сторін банківської діяльності, висновки та визначення заходів контролю за виконанням рекомендацій інспекторів Національного банку України. Кожне виїзне інспектування банку або банківської установи передбачає щонайменше виконання процедур, необхідних для визначення комплексної рейтингової оцінки банку за системою CAMELSO та системою оцінки ризиків (COP). Підхід до нагляду за діяльністю банку базується на оцінках ризиків, тобто рейтинговій системі CAMELSO і полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, що охоплюють усі сторони діяльності банку. Така єдина система рейтингової оцінки допомагає визначити ті банки, в яких фінансовий стан, операції або менеджмент мають недоліки, що можуть призвести до банкрутства банку, та вимагає особливої уваги з боку системи банківського нагляду Національного банку України [39, с.155].

Процес планування та проведення інспектування банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України службою банківського нагляду Національного банку України регулюються Положенням про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, яке затверджене постановою Правління Національного банку України від 17 липня 2001 р. № 276.[48] Відповідно до цієї постанови, комплексним інспекційним перевіркам підлягають банки, філії іноземного банку, які здійснюють банківську діяльність на підставі банківської ліцензії.

Так, під час здійснення банківського нагляду шляхом проведення інспекційних перевірок банків головними завданнями є оцінка їх фінансового стану, встановлення характеру та масштабів проблем, виявлених у банках з подальшим обґрунтуванням виправних заходів, рекомендацій та вказівок.

Під час проведення комплексних інспекційних перевірок банків, головна увага приділяється питанням достовірності звітності, що подається до визначених структурних підрозділів банківського нагляду Національного банку України та стабільності фінансового стану банку, який перевіряється.

Національний банк України здійснює планові та позапланові перевірки. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомляти банк або філію іноземного банку не пізніше ніж за 10 днів до початку цієї перевірки [17, с. 65].

Національний банк запровадив щорічну оцінку стійкості банків (Постанова Правління Національного банку від 22.12.2017 №141 «Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України») [49].

Верховною Радою України 06.02.2018 прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків».

Кредитний реєстр Національного банку стане додатковим дієвим інструментом банківського нагляду, а його запровадження матиме позитивний ефект для макрофінансової стабільності держави.

У 2017 році безвиїзний нагляд застосував до банків 154 заходи впливу (158 у 2016 році). Завдяки впровадженим заходам, спрямованим на покращення фінансового стану, з шести банків знято статус проблемності. Зараз вони продовжують працювати на ринку. На момент виходу із проблемності ці банки привели свою діяльність у відповідність до вимог законодавства України, але рівень стабілізації в них різний, тому вони залишаються під особливим контролем Національного банку.

Однією з важливих форм банківського нагляду залишались інспекційні перевірки банків. Протягом 2017 року інспекторами Національного банку проведено 64 інспекційні перевірки 59 банків (Додаток Д).

Протягом 2017 року в рамках виконання зобов'язань, узятих на себе Україною відповідно до Меморандуму про економічну і фінансову політику в рамках спільної з Міжнародним валютним фондом програми застосування механізму розширеного фінансування, здійснено діагностичне обстеження 34 банків. За результатами проведеної перевірки якості активів та оцінки достатності капіталу встановлено потребу в докапіталізації чотирьох банків для дотримання нормативних вимог Національного банку.

Під час проведення планових інспекційних перевірок у 2017 році оцінка діяльності банків здійснювалася за оновленою в листопаді 2016 року рейтинговою системою CAMELSO. На кінець 2017 року за оновленою рейтинговою системою оцінено діяльність вже 38 банків.

Банківський нагляд здійснює свою діяльність через систему заходів, а саме: превентивні та протекційні заходи. Основною групою превентивних заходів банківського нагляду є економічні нормативи. Економічні нормативи діяльності банків — показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. Усі групи економічних нормативів призначені для моніторингу банківської діяльності шляхом безвиїзного банківського нагляду.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу повинен становити 10 млн. євро. Комерційні банки України дотримуються встановлених нормативів, адже розмір регулятивного капіталу перевищує нормативний та має тенденцію щодо нарощування протягом 2013-2017 рр.

У *дод. Е* представлено значення економічних нормативів банків в Україні за період 2014-2018 роки [43].

Для отримання детальнішої інформації проаналізуємо зміни економічних нормативів протягом 2014—2018 років окремо по групах.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду і більшості нормативно-правових актів центральних банків країн

світу, в тому числі і України, основною групою економічних нормативів є нормативи капіталу.

На основі даних наведених у таблиці 2.3 зробимо аналіз динаміки нормативів капіталу банку протягом 2014—2018 років (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка зміни економічних нормативів капіталу банку за 2014-2018рр.*

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2014-2015р.	2015-2016р.	2016-2017р.	2017-2018р.
Регулятивний капітал (Н1)	не менше 120 млн.грн	-70187,10	39220,60	-26 371,50	3 663,1
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	не менше 10%	-5,11	4,42	2,01	0,8
Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	не менше 9%	-	-	-	-

*Примітка: розраховано автором на основі джерела [43]

Проаналізуємо зміни нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2), нормативне значення якого повинно бути не нижчим 10%. Норматив адекватності регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Отже, чим вищим є значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більшу частку ризику беруть на себе власники банку.

У 2014 році цей норматив становив 14,03%, що свідчить про значний запас достатності та платоспроможності банків, про здатність більшості

банків своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями грошового характеру.

Але у 2015 році норматив адекватності регулятивного капіталу значно зменшився, на 5,11%, у порівнянні з попереднім роком. Отже, у 2015 році норматив адекватності регулятивного капіталу дорівнював 8,92%, дане значення є меншим за нормативне (10%), що свідчить про зростання ризику для кредиторів вкладників банку. Починаючи з 2016 року спостерігається позитивна тенденція, Н2 поступово збільшується: на 4,42% порівняно з 2015 роком та становить 13,34%; на 2,01% порівняно з 2016 роком та становить 15,35%; на 0,8% порівняно з 2017 роком. Норматив адекватності регулятивного капіталу на 01.01.2018 року становить 16,10%.

Наступним показником є норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3). Норматив адекватності основного капіталу встановлюється з метою визначення рівня захисту кредиторів та вкладників банку від збитків, які він може понести у разі непередбачуваних ризиків. За 2014 рік норматив адекватності основного капіталу є вищим за нормативне значення (9%), становить 11,20%, це свідчить про те, що банки мають певний запас регулятивного капіталу. Отже, динаміка значень економічних нормативів капіталу загалом по банківській системі відображає загальний стан системи і дозволяє отримати регулятору інформацію про погіршення платоспроможності банківської системи та на цій основі прийняти необхідні управлінські рішення. Не менш важливою групою економічних нормативів є нормативи ліквідності, що відображають здатність банківської системи своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями перед вкладниками та кредиторами. Нормативи ліквідності відображають миттєву (Н4), поточну (Н5) та короткострокову (Н6) ліквідність банківської системи та свідчать про наявність у банків мінімально необхідного обсягу активів, який потрібен для забезпечення виконання

поточних зобов'язань. У таблиці 2.4. наведено динаміку зміни економічних нормативів ліквідності.

Таблиця 2.4

Динаміка зміни економічних нормативів ліквідності банку за 2014-2018рр.*

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2014-2015р.	2015-2016р.	2016-2017р.	2017-2018р.
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	не менше 20%	27,31	-12,95	-13,69	9,9
Норматив поточної ліквідності (Н5)	не менше 40%	-2,62	8,64	19,27	1,4
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	не менше 60%	4,97	2,19	5,51	1,9

*Примітка: розраховано автором на основі джерела [43]

З додатку Е та таблиці 2.4 можна зробити висновок, що протягом 2014—2018 років Н4 є вище норми та коливається в межах 44,94—72,25%. Найменше значення нормативу миттєвої ліквідності спостерігаємо у 2014 році — 44,94%. А ось найбільше значення Н4 було у 2015 році та становило 72,25%. У 2016 році, значення показника зменшилось на 12,95% та стало дорівнювати 59,30%, у 2017 році значення показника зменшилось ще на 13,69% та стало дорівнювати 45,61%. Станом на 01.01.2018 норматив Н4 зріс на 9,9% та дорівнює 55,55% Коефіцієнт поточної ліквідності встановлюється для визначення збалансованості строків та сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Його нормативне значення становить не менше 40%. Під час аналізу ми також виявили, що фактичне значення Н5 суттєво перевищує

нормативне та знаходиться в межах 78,76—108,08%. Найнижчим значення Н5 було у 2015 році, після чого показник стрімко збільшується: на 8,64% у 2016 році і становить 87,40%; на 19,27% у 2017 році і становить 106,67%; на 1,4% у 2018 році і становить - 108,08%. Отже, Н5 показує, яку частину поточних зобов'язань банк спроможний погасити за рахунок найбільш ліквідних активів. Економічне призначення нормативу короткострокової ліквідності (Н6) полягає у контролі за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Законодавчо встановлено нормативне значення коефіцієнта короткострокової ліквідності не менше 60%. Протягом досліджуваного періоду комерційні банки України дотримувалися встановлених нормативних показників. За період 2014-2018 роки показник поступово зростав з 83,85% до 98,37%, тобто на 14,57%. Динаміка нормативів ліквідності не відображає реального стану справ у банківській системі, оскільки в умовах кризи, коли майже всі банківські установи показують від'ємний фінансовий результат, значення економічних нормативів практично не знижуються, а в деяких проміжках часу, навпаки, мають позитивну тенденцію. Тому методика оцінки ліквідності банківської системи на основі існуючих нормативів ліквідності потребує негайного перегляду або переходу до коефіцієнтів ліквідності, запропонованих у Базель ІІІ [71].

Щодо економічних нормативів кредитних ризиків, то найбільш гнучким, який дійсно відображає стан справ у банківській системі є норматив великих кредитних ризиків (Н8), а також уведений у дію в червні 2016 року норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %). Зазначені нормативи відображають ризики банківської системи країни, які пов'язані із кредитуванням великих клієнтів та інсайдерів, що вимагає від Національного банку України посилення нагляду у цій сфері. Першим показником є норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента

(Н7), який встановлюється з метою обмеження ймовірних втрат банку у разі невиконання ним своїх зобов'язань. Наступний норматив великих кредитних ризиків (Н8), який розраховується з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом. Нормативне значення нормативу Н8 не повинно перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) встановлюється з метою обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого або непрямого впливу на діяльність банку (нормативне значення Н9 не повинно перевищувати 5%), але даний показник з червня 2015 року не розраховується. Замість нього було введено норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) (не більше 25 %). Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) з червня 2015 року також не розраховується, він був встановлений з метою обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Динаміку економічних нормативів кредитного ризику наведено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Динаміка зміни економічних нормативів кредитного ризику банку за
2014-2018рр.***

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2014- 2015р.	2015- 2016р.	2016- 2017р.	2017- 2018р.
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	не більше 25%	0,49	-1,76	-0,76	-0,3
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не більше 800%	244,89	-230,19	-89,16	-23,8

Закінчення табл. 2.5

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9)	не більше 25%	-	-34,92	-8,75	-2,2
Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9*)	не більше 5%	-	-	-	-
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	не більше 30%	-	-	-	-

*Примітка: розраховано автором на основі джерела [43]

Протягом аналізованого періоду значення нормативу Н7 коливалось у межах 20,29%—23,13%. Найменше значення даного нормативу дорівнює 20,29% станом на 01.01.2018р., а найбільше у 2015 році — 23,13%. Розглянемо динаміку зміни Н9 (не більше 25%) протягом 2015—2018 років. У 2015 році було значне перевищення нормативу, він становив 63,72%, у 2016 році також було перевищення встановленого нормативу, він становив 28,80%. Лише у минулому році значення показника було нормалізовано, він становив 20,05%. На сьогодні відхилення від попереднього періоду складає 2,2%, значення показника становить 17,89%. Це свідчить про зниження розмірів кредитного ризику.

Щодо нормативів інвестування, то в умовах нерозвиненості вітчизняного фондового ринку вони не мають смислового значення, оскільки порушення нормативних вимог чи хоча б наближення до максимальної межі не спостерігається, а тому в додатковому аналізі динаміки значень нормативів інвестування немає потреби. З аналізу динаміки основних економічних нормативів діяльності банків України можна зробити висновок, що чинні на

сьогодні нормативи не дають змоги проводити ефективний безвиїзний банківський нагляд, оскільки тільки 4 нормативи (Н1, Н2, Н7 та Н8) дають більш-менш адекватне уявлення про стан справ у банківській системі. За таких умов незрозумілим є підхід Національного банку до нагляду і регулювання банківської діяльності, який супроводжувався непрозорим механізмом виведення банків з ринку [43].

У зв'язку із задекларованими НБУ намірами перейти в майбутньому до нагляду на основі вдосконалених методів оцінки достатності капіталу, в банків виникла необхідність розпочати підготовку до цього процесу відразу, оскільки час спливає швидко, а обсяг робіт є значним. В цьому контексті можна виділити такі проблеми, які потребують поетапного вирішення (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Проблеми банківського нагляду в Україні та шляхи їх вирішення [33].

Проблеми банківського нагляду	Шляхи вирішення проблем
Недостатній обсяг статистичних даних по втратах внаслідок дії кредитних, операційних та ринкових ризиків, а також проблема формування баз даних та агрегування інформації, що надходить з різних джерел, які незіставні по технічних характеристиках.	Подальше очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства.
Проблема вибору методів оцінки достатності капіталу для покриття ризиків та їх адекватності видам та умовам діяльності конкретної банківської установи. Великі банки зі складними операціями у зв'язку з вимогами Базеля II повинні будуть використовувати модель економічного капіталу, але для інших банків це зовсім не обов'язково.	Підвищення рівня капіталізації банків.
Проблема інформаційної насиченості ринку. Виникає необхідність у стандартах мінімального розкриття інформації, оскільки та звітність, яка публікується у відкритих джерелах, не є достатньою для того, щоб зробити вичерпні висновки щодо рівня ризиків комерційного банку.	Удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами та виявлення реальних обсягів операцій з пов'язаними особами та вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення.

Закінчення табл. 2.6

Питання щодо обсягу одноразових витрат на впровадження Базеля II та регулярних витрат – на його подальше дотримання та застосування. На думку різних експертів, у розвинутих країнах витрати на такі цілі можуть становити від 0,1 до 1% від розміру активів кредитних установ. Тобто навантаження на банки може виявитися дуже суттєвим, навіть, за умови, якщо в Україні ці суми будуть меншими.	Удосконалення безвізного нагляду та інспектування банків.
Неготовність банків до впровадження сучасних систем управління ризиками, необхідних для впровадження більш передових підходів Базеля II у зв'язку із браком фінансових, кадрових та інформаційних ресурсів.	Удосконалення порядку створення та ліцензування банків і банківських об'єднань та процедур тимчасової адміністрації, реорганізації і ліквідації банків.

Таким чином, стало зрозуміло, що банківському регулятору слід звернути більшу увагу на структуру та якість капіталу, удосконалити стандарти щодо управління ліквідністю, провести диверсифікацію кредитних портфелів, а також реформувати інші сфери діяльності банків. На цьому тлі Базельським комітетом з банківського нагляду було розроблено додаткові стандарти щодо капіталу (Базель-III), які врахували недоліки попередньої угоди, а також зможуть забезпечити зміцнення стійкості світової фінансової системи та застерегти від виникнення глобальних фінансових криз. Тому упровадження нових стандартів у національну практику може бути одним із шляхів відновлення банківської системи України.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні

Стратегія Національного банку відповідає принципам розвитку фінансового сектору, відображеним у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року», що сконсолідувала бачення розвитку всіх учасників фінансового сектору та державних органів, дотичних до нього.

Стратегія розвитку банківського нагляду передбачає досягнення стабільної, прозорої та ефективної банківської системи в сфері банківського нагляду. Основні напрямки реалізації стратегії розвитку банківського нагляду в Україні представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Напрямки реалізації стратегії розвитку банківського нагляду в Україні

[60]

№ з/п	Напрямок	Елементи	Очікуваний ефект
1	Перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду	- аналіз бізнес-моделей та стратегій банків; - щорічне стрес-тестування; - посилений контроль операцій банків з пов'язаними особами.	- банки коректно оцінюють та враховують ризики у своїй діяльності
2	Гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету	З метою підтримки фінансової стабільності та підвищення стійкості банківської системи до можливих шоків ліквідності Правління НБУ затвердило новий пруденційний норматив для банків - коефіцієнт покриття ліквідністю або LCR (Liquidity Coverage Ratio).	- вимоги до ліквідності та капіталу відповідають найкращим міжнародним практикам та Директивам ЄС - ефективний нагляд за фінансовими установами, усталений неперервний процес наглядової перевірки та оцінки кожного банку (SREP)

Закінчення табл. 3.1

3	Посилення вимог до інформаційної безпеки з метою забезпечити безперервну діяльність банківської системи та захисту від кібератак	комплекс заходів, спрямованих на здійснення управлінського і/або деструктивного впливу на автоматизовані ІТ-системи протидіючої сторони та захисту від такого впливу власних інформаційно-обчислювальних ресурсів завдяки використанню спеціально розроблених програмно-апаратних засобів, а також проведенню системи спеціалізованих навчань.	- створено інформаційного захисту банків та протидії кібератакам
---	--	--	--

Виходячи з наведеної стратегії, у березні 2017 року було прийнято Закон України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» №1985-VIII, розроблений спільно Національним банком, Комітетом з питань фінансової політики і банківської діяльності Верховної Ради України, регуляторами фінансового сектору та експертним середовищем (Закон набрав чинності 29 квітня 2017 року та діятиме до 01 серпня 2020 року) [55].

Законом передбачена можливість приєднання одного банку до іншого за спрощеною процедурою, строк якої суттєво зменшено (з 1,5 років до 3-4 місяців) завдяки пришвидшенню строків отримання регуляторних та корпоративних погоджень, а також виключенню з переліку обов'язкових дій, які не виправдано затримують процедуру реорганізації.

Внаслідок такого спрощення процедури реорганізації банку шляхом приєднання розглядається багатьма учасниками ринку як альтернатива капіталізації банку за рахунок додаткових внесків, що є особливо актуальним для тих банків, чиї акціонери не мають можливості або бажання здійснювати додаткові фінансові впливання в банк.

З іншого боку впровадження спрощеної процедури приєднання створює додаткові можливості для консолідації банківського сектору, що є однією з цілей, поставлених перед Національним банком.

Успішним прикладом реорганізації, проведеної за спрощеною процедурою у 2017 році, є приєднання ПАТ АБ «Експрес-Банк» до АКБ «Індустріалбанк», основні етапи якого були завершені впродовж чотирьох місяців від дати отримання дозволу від Національного банку на реорганізацію.

Крім того, Закон істотно спростив та скоротив процедуру збільшення статутного капіталу за рахунок внесків акціонерів, при цьому не обмежуючи здійснюваний Національним банком контроль за джерелами походження коштів, що спрямовуються до статутного капіталу банку. Скорочення строків у процедурі капіталізації також зумовлене зменшенням строків отримання регуляторних та корпоративних погоджень, а також звільненням банку від обов'язку вчиняти певні дії, передбачені стандартною процедурою.

Законом України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» від 23 березня 2017 року №1985-VIII [55] запроваджено нову для банківського сектора України процедуру відкликання у банку банківської ліцензії без його припинення як юридичної особи.

Нова процедура дозволяє банкам, які не можуть виконати вимоги Національного банку щодо капіталізації та/або мають інші фінансові труднощі, залишити банківський ринок, не створюючи при цьому навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, та продовжити діяльність, у тому числі у фінансовому (небанківському) секторі.

Відкликання банківської ліцензії без ліквідації банку згідно із Законом здійснюється виключно за умови попереднього виконання банком своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами, а також виконання інших заходів, передбачених погодженням Національним банком планом (строк виконання таких заходів становить 180 днів) [22].

Банківський сектор є складною динамічною системою, яка підпорядковується законам ринку, а тому навіть найменші кон'юнктурні коливання неодмінно впливають на його функціонування. Крім того, в

умовах ринку відбувається жорстка конкурентна боротьба між банками, що змушує їх підвищувати ризиковість здійснюваних операцій. Це, своєю чергою, погіршує та ускладнює процедуру здійснення банківського нагляду.

Застосовування наглядовими органами до банків певних коригувальних дій, а також заходи примусового впливу для регулювання їхньої діяльності мають як позитивний, так і негативний ефект (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Позитивний та негативний ефект від заходів наглядових органів*

Позитивний ефект	Негативний ефект
проявляється в тому, що ці заходи можуть розглядатися водночас як елемент банківського нагляду й як елемент банківського регулювання, маючи на меті забезпечення стабільної діяльності банків та мінімізацію ризиків, що супроводжують банківську діяльність	пов'язаний із тим, що банки, прагнучи уникнути відповідальності за виявлені порушення, часто приховують своє реальне становище, що ускладнює процес нагляду за ними

*Примітка: складено автором за джерелом [22]

Невирішеною проблемою є небажання банків надавати правдиву інформацію про свій фінансовий стан. Ця проблема повинна вирішуватися у загальнодержавній площині, зокрема Національним банком України, до виняткової компетенції якого належить розкриття даної інформації. Це дасть можливість клієнтам спостерігати за динамікою розвитку банків, а банківський менеджмент змусить ретельніше слідкувати за дотриманням нормативів. Такий захід забезпечить запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу комерційним банком та посилить відповідальність власників.

Закритість і недостовірність інформації, оприлюдненої комерційними банками, унеможливорює ефективне виконання наглядових функцій Національним банком України та не дає змоги достовірно оцінити роботу банку, тому надзвичайно важливо, щоб у разі встановлення фактів порушень

до банку запроваджувалася система санкцій, адже будь-яке накладення стягнень наглядовим органом буде давати можливість його вкладникам робити свідомий вибір.

У системі банківського регулювання та нагляду, пропонуємо такі шляхи удосконалення:

- підвищення рівня капіталізації банків;
- удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами та виявлення реальних обсягів операцій з пов'язаними особами та вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення;
- подальше очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства;
- удосконалення безвиїзного нагляду та інспектування банків;
- удосконалення порядку створення та ліцензування банків і банківських об'єднань;
- удосконалення процедур тимчасової адміністрації, реорганізації і ліквідації банків.

НБУ необхідно запровадити відкритий інформаційний нагляд, який дасть змогу захистити інтереси вкладників, а також інші банки. Запровадження такого нагляду сприятиме збільшенню привабливості банківського сектору, адже зменшиться можливість анулювання ліцензій банків унаслідок упередженої думки недобросовісних працівників органів нагляду.

Удосконалити систему нагляду можна за допомогою поточного моніторингу діяльності банків, який би давав змогу виявляти конкретні операції, що суперечать вимогам нормативно-правової бази НБУ і власним внутрішньобанківським положенням, та запобігати їх проведенню [10].

Таким чином, метою стратегії розвитку банківського нагляду в Україні являється підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим

сектором в Україні за умов забезпечення незалежності фінансових регуляторів та підвищення рівня їх прозорості й підзвітності. Це вимагатиме, з одного боку, внесення необхідних законодавчих змін, а з другого, – розбудови практики регулярних комунікацій із суспільством, Верховною Радою, урядом.

3.2. Стрес-тестування банків в ризик-орієнтованій системі банківського нагляду

Національний банк змінив вимоги до планування інспекційних перевірок банків та інших осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю, з урахуванням настанов Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки (Supervisory Review and Evaluation process, SREP).

Відтак, періодичність проведення регулятором інспекційних перевірок залежатиме від величини банку (його значення для системи) і його ризиків.

Зокрема, банки та інші особи, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, перевірятимуться відповідно до затвердженого Правлінням НБУ плану інспекційних перевірок, складеного на підставі ризик-орієнтованого підходу з урахуванням проведеної регулятором оцінки банків під час здійснення безвиїзного банківського нагляду.

Зазначені зміни внесені до Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок постановою Правління Національного банку України від 02 травня 2018 року № 47 “Про внесення зміни до Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок”, яка набирає чинності з 4 травня 2018 року [43].

Даючи оцінку якості управління ризиками в банку, банківський нагляд повинен переконатися, що банком виконуються процедури управління ризиками; порядок подання звітної інформації дозволяє охопити істотні ризики, прийняті банком; ключові підходи, джерела інформації та процедури,

що були використані для виявлення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на придатність і надійність, а також звіти банку послідовно відображають його діяльність і дозволяють здійснити моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей та завдань банку.

Системний ризик банківської діяльності ймовірність збою функціонування всієї банківської системи в зв'язку з критичним порушенням планетарної, регіональної, національної чи внутрішньосистемної суспільно-економічної рівноваги, що формує умови для поширення нестабільності для всього фінансово-економічного середовища.

Причини формування системних ризиків в Україні:

- довготривалість неефективної макроекономічної політики уряду;
- низькі темпи зростання ВВП;
- незначне відношення сумарних активів банківської системи до ВВП;
- зростаючий рівень дефіциту бюджету, державного боргу, інфляції;
- істотний рівень доларизації економіки;
- відтік капіталу;
- недосконала нормативно-правова база щодо регулювання і нагляду за діяльністю банків;
- неякісний ризик-менеджмент банків;
- орієнтація фінансових посередників на короткостроковий характер операцій;
- збереження значної валютної складової в структурі активів і пасивів фінансового сектору;
- нестача ліквідності у комерційних банках;
- високий рівень проблемних і безнадійних кредитів.

Основні планові функції Департаменту фінансової стабільності:

- організація здійснення аналізу розвитку та основних ризиків банківського сектору;

- проведення експертно-аналітичної оцінки зовнішніх ризиків, що виникають у ключових секторах економіки та на окремих фінансових ринках;
- контроль та здійснення макропруденційного аналізу;
- розробка модельного інструментарію для кількісної оцінки впливу зовнішніх шоків і дій НБУ на стабільність фінансової системи;
- забезпечення проведення прикладних досліджень з питань фінансової стабільності;
- участь у розбудові та підтримці в актуалізованому стані системи економетричних моделей для стрес-тестування банків.

Стрес-тестування є одним із найефективніших інструментів банківського нагляду на макропруденційній основі, який можна застосовувати в Україні. Воно допомагає контролювати й прогнозувати потенційні вразливості у фінансовій системі, а також визначати схильність окремих її елементів до ризику.

Стрес-тестування виникло у відповідь на кризові явища. З 2010 року увійшло у регуляторну практику багатьох країн світу. Концепція сучасного пруденційного нагляду базується на розумінні того, що банки завжди мають бути готовими до настання кризи. Стрес-тестування передбачає:

- оцінку показників діяльності банків або банківської системи;
- тестування впливу несприятливих подій на ці показники;
- визначення необхідних заходів для підвищення стійкості банків або банківської системи до подібних несприятливих подій.

Для тестування впливу кризи на банки та банківську систему додатково до базового розробляється мінімум один несприятливий сценарій:

- несприятливий макроекономічний сценарій не є прогнозом. Він побудований на гіпотетичних припущеннях макроекономічних показників, які призводять до реалізації певних ризиків в суттєвих обсягах;

- несприятливий сценарій повинен бути жорстким, але правдоподібним (severe but plausible scenario).

При цьому він не відображає очікувань центрального банку щодо розвитку економіки на найближчий період.

Для успішної організації здійснення стрес-тестування банківською установою необхідно визначити основні етапи його проведення (рис. 3.1).

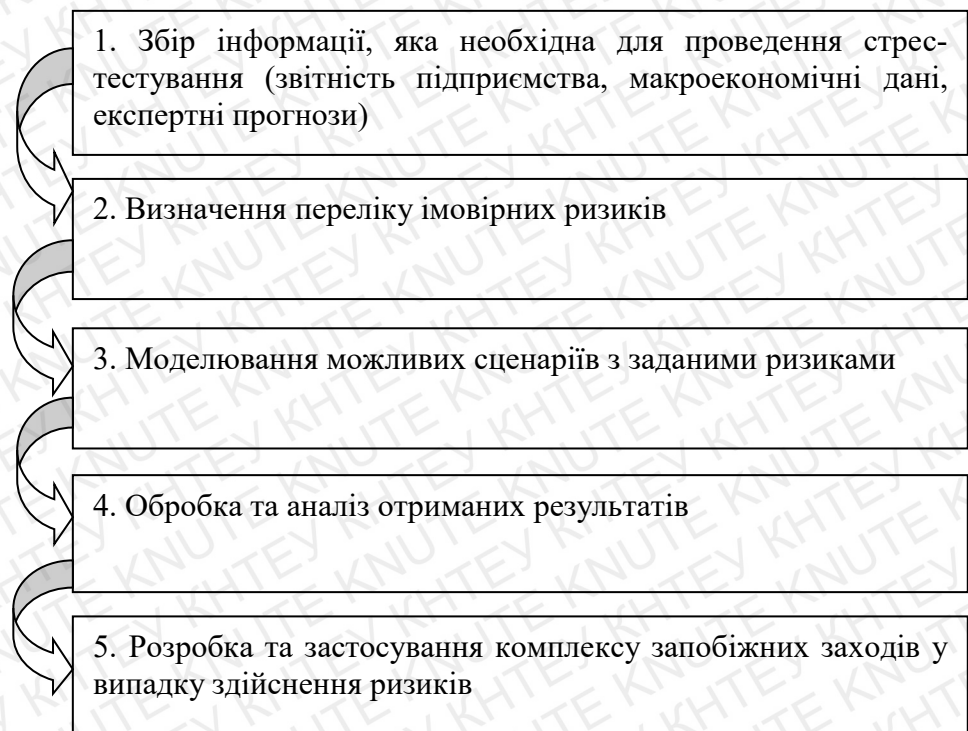

Рис. 3.1. Основні етапи проведення стрес-тестування банків [46]

При здійсненні вибору показників, що підлягають стрес-тестуванню, важливо описати значимі для українських банків фактори ризику та параметри їх зміни, а також пов'язані з ними показники. Варіант систематизації актуальних для українських банків ризиків наведений у таблиці 3.3 [46].

Таблиця 3.3

Параметри ризиків для стрес–тестування в українських банках [46]

Вид ризику	Параметри ризику	Коефіцієнти, що аналізуються
Кредитний	Зниження кредитоспроможності позичальника. Погіршення якості кредитного портфеля. Виникнення простроченого основного боргу і процентних платежів. Прояв факторів ділового ризику. Ненадійність джерел погашення боргу	Коефіцієнт регулятивного капіталу. Коефіцієнт економічного капіталу. Коефіцієнт капіталу за даними бухгалтерського обліку
Ліквідності	Використання короткострокових ресурсів для покриття більш довгострокових активів. Покриття ресурсами низьколіквідних активів	Коефіцієнти ліквідності, передбачені Базелем III. Внутрішні коефіцієнти ліквідності
Юридичний	Зміни у правовій системі. Порушення умов договорів сторонами.	Внутрішні показники.
Валютний	Непередбачувана зміна вартості основних валют. Директивне встановлення державою курсових обмежень. Обмеження доступу до ринків іноземної валюти. Зміна ступеню довіри до валюти.	Методологія Value at Risk Внутрішні показники.
Достатності капіталу	Зміна ринкової вартості банківських активів. Зростання об'єму виданих позик	Коефіцієнти достатності капіталу передбачені Базель II
Прибутковості	Нестабільні джерела формування прибутку. Зростання реальної вартості ресурсів. Частка непрацюючих активів. Використання стабільної або довгострокової частини ресурсів для покриття високоліквідних активів, що приводить до негативної процентної маржі	Грошові потоки. Чистий прибуток. Коефіцієнт капіталу за даними бухгалтерського обліку

У 2015 р. в Україні було проведено перший етап стрес-тестування банківської системи для обраних 20 банків, результати якого продемонстрували майже абсолютну незахищеність і нестійкість системи до різних загроз. Лише 4 банки пройшли таку перевірку і не потребують докапіталізації. У 2016 р. завершився другий етап стрес-тестування 40 українських банків, за підсумками якого лише 17 банків не потребували докапіталізації, а 6 банків уже виконали цю програму. За період 2015-2016 рр. після завершення діагностики виведені з ринку 7 банків (Додаток Ж).

Головна причина такої ситуації, на нашу думку, полягає в тому, що норматив Н2 розраховується як відношення розміру власних коштів (капіталу) банку до суми його активів, зважених за рівнем ризиків, притаманних банківській діяльності. Головним ризиком, котрий потрібно враховувати під час обчислення нормативу Н2, є кредитний. Саме через його неадекватну оцінку та зважених за ним активів було виявлено таку невідповідність нормативного значення Н2 поточним звітним показникам. Це вкотре підкреслює ефективність інструменту стрес-тестування у виявленні потенційних загроз. Разом із тим його суттєвим недоліком є тривалість та ресурсовитратність. НБУ прийнято рішення про стрес-тестування всієї банківської системи, однак упродовж 2014–2016 рр. перевірку пройшли 60 банків, тобто половина (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Проведення стрес-тестування банків України [43]

Найменування	Стрес-тестування 2014	Стрес-тестування 2015-2016	Регулярна оцінка стійкості з 2018
Виконавці	9 аудиторських компаній	НБУ	Аудиторські компанії та НБУ
Вибірка банків	34 банки (79% активів)	60 банків (97% активів)	25 банків (94% активів)
Макроекономічні сценарії	- базовий - несприятливий	- базовий	- базовий - несприятливий

Закінчення табл. 3.4

Стрес-тестування великих боржників	Ні	Так	Так
Ризики	- кредитний - валютний	- кредитний - валютний	- кредитний - валютний - процентний

Проведення стрес-тестування та докапіталізація банків за його результатами є однією з умов співпраці з МВФ.

Стрес-тестування передбачає оцінку стійкості банків за умов гіпотетичної кризи. Банки повинні мати достатній запас капіталу, щоб не тільки повноцінно функціонувати за поточних макроекономічних умов, але і витримати негативні наслідки можливої кризи. Стрес-тестування має на меті оцінити потенційну стійкість банків під час гіпотетичної кризи.

Базовий макроекономічний сценарій є близьким до базового прогнозу НБУ. Несприятливий макроекономічний сценарій не є прогнозом. Він побудований на гіпотетичних припущеннях макроекономічних показників, які призводять до реалізації кредитного та ринкового ризиків в суттєвих обсягах.

Відповідно до міжнародної практики стрес-тестування, несприятливий сценарій повинен бути жорстким, але правдоподібним (severe but plausible scenario). При цьому він не відображає очікувань розвитку економіки на найближчий період.

В процесі стрес-тестування визначаються оціночні показники фінансової звітності банку (балансу та звіту про прибутки і збитки) на три роки після звітної дати за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями. Оцінки на основі стрес-тестування не є прогнозами фінансових показників банків.

Результатом стрес-тестування є оцінка розміру та достатності капіталу (основного та регулятивного) для кожного банку в прогностному періоді для кожного із двох макроекономічних сценаріїв.

Банки повинні виконувати мінімальні вимоги до адекватності основного та регулятивного капіталу за базовим сценарієм та знижені вимоги за несприятливим сценарієм.

Таким чином, результати стрес-тестування передбачають такі наслідки:

1. Створення «запасу міцності» банківської системи для подолання можливих кризових явищ.
2. Формування у банків розуміння власних ризиків діяльності та стимулювання адекватного їм ризик-менеджменту.
3. Дисциплінування усіх учасників процесу оцінки стійкості та напрацювання єдиного розуміння загроз та перспектив розвитку банківської системи.
4. Підвищення рівня фінансової стабільності.

3.3. Вдосконалення банківського нагляду на макропруденційній основі

Макропруденційне регулювання та нагляд призначений для моніторингу факторів, які спричиняють прямий та непрямий вплив на фінансову стабільність, визначення факторів уразливості банківської системи по відношенню до системних ризиків, ранньої діагностики системної нестабільності у фінансовій сфері економіки [43].

Політика НБУ нині спрямована на реалізацію ефективних інструментів макропруденційної політики, а саме в контексті впровадження макропруденційного регулювання. Адже саме НБУ має впроваджувати банківський нагляд на макропруденційній основі. Історія показала, що виконання окремими установами базових нормативів щодо капіталу та ліквідності не є безумовною гарантією мінімізації системних ризиків для

фінансового сектору та економіки загалом. Було прийнято рішення про поступове впровадження та адаптацію в українських реаліях інших інструментів, спрямованих на попередження ризиків або принаймні послаблення їхнього впливу. Крім того, відповідних кроків у реформуванні фінансової системи вимагає Базельський комітет із банківського нагляду, котрий рекомендує нові нормативи для оцінки стійкості банків, а саме покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio) і чисте стабільне фондування (Net Stable Funding Ratio) та фінансовий леверидж. Хоча ці інструменти і є індикаторними, вони мають практичніший характер та повинні стати зовнішніми показниками стійкості банків у разі виникнення проблем із ліквідністю.

Мета макропруденційної політики полягає в безперервному підвищенні стійкості фінансової системи та послабленні системних ризиків, які виникають і поширюються всередині фінансової системи через взаємопов'язаність фінансових інститутів, виходячи з їхньої спільної уразливості до шоків та схильності діяти проциклічно. Зазначена мета трансформується в перелік здійснюваних на постійній основі заходів, що спрямовані на попередження виникнення й обмеження поширення системних ризиків (*Додаток II*).

У жовтні 2010 р. Консультативна Група тридцяти розробила так звану інструкцію з макропруденційної політики, у якій визначила її чотири ключові характеристики:

- відповідальність за стійкість фінансової системи загалом;
- обмеження системних ризиків;
- використання специфічного набору інструментів;
- взаємодія з іншими інститутами фінансової стабільності

Найпоширенішими макропруденційними інструментами банківського нагляду у світі являються наступні:

- нормативи достатності капіталу,

- контрциклічні буфери,
- коефіцієнти LTV,
- коефіцієнти DTI,
- додаткові вимоги до капіталу з урахуванням системної важливості,
- межі на відкриті валютні позиції,
- стрес-тестування. [22]

В Україні використовуються наразі лише нормативи достатності капіталу, та межі на відкриті валютні позиції. Щоправда частково запровадження ще деякі інструменти: коефіцієнти LTV, коефіцієнти DTI та стрес-тестування.

Контрциклічні буфери капіталу досі не використовуються, хоча їх запровадження було заплановано ще в 2015 р. згідно з Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Буфери капіталу формуються понад значення нормативу достатності основного капіталу та мають на меті підвищення здатності банків протистояти кризовим явищам через створення додаткової “подушки безпеки” та зменшення ймовірності банкрутств. Залежно від фази економічного циклу розмір буфера може коливатися від 0 до 2,5 % [22].

Додаткові вимоги до капіталу системно важливих банків можуть бути запроваджені в Україні лише з 2019 р. [22] Так, для системно важливих банків передбачено встановлення значення нормативів миттєвої ліквідності (Н4) – не менш ніж 30 %, максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – не більш ніж 20 %, а також з 2020 р. – буфера системної важливості, розмір якого визначатиметься диференційовано залежно від категорії системної важливості банку в межах від 1 до 2 % [43].

Банківський нагляд зобов’язаний виходити з позиції більш активного використання всього діапазону своїх повноважень щодо виконання своїх завдань.

Таким чином, за умови широкого застосування в Україні навіть такого набору інструментів макропруденційного регулювання можна досягти позитивних зрушень і відповідного ефекту в забезпеченні стабільності фінансової системи. Серед імовірних вагомих результатів у короткостроковій перспективі за повноцінного використання цих інструментів можна виокремити такі:

1. Формування потужної та стійкої банківської системи – за несприятливих економічних умов та посилення контролю з боку регулятивних органів більш слабкі та непридатні банки не зможуть функціонувати повною мірою, зазнають труднощів із належним забезпеченням капіталу та фінансуванням і, як наслідок, або будуть ліквідовані, або знайдуть достатньо ресурсів та перейдуть до групи стійких.

2. Перехід на довгострокове фінансування – запровадження коефіцієнтів ліквідності та фінансування стане поштовхом для компаній щодо відмови від короткострокових угод на користь довгострокового фінансування, що вплине на ціни та маржу.

3. Зменшення напруженості та ймовірності ризику у фінансовій системі – підвищені стандарти управління ризиками й додаткові регулятивні вимоги до збільшення буферів капіталу та ліквідності сприятимуть зменшенню ризику банкрутства елементів фінансової системи та послаблять ефект взаємозалежності фінансових інститутів [37].

Дані пропозиції з імовірними результатами відображені у табл. 3.5.

Ключовим питанням у подоланні кризових явищ і регулюванні ризиків банківської діяльності є формування нового простору довіри до банків і банківської системи країни на засадах спільних гнучких дій, домовленостей і взаєморозуміння й узгодження цілей між регулятором, банками, суб'єктами господарської діяльності та населенням країни.

Таблиця 3.5

Пропозиції щодо організаційного напрямку регулювання системних ризиків банківської діяльності в Україні*

Пропозиції	Результат
1. Створення Комітету з системних ризиків в якості незалежної структури	- виявлення джерел системних ризиків, які можуть зароджуватися в інших секторах економіки, викликаючи шоки в банківському секторі.
2. Створення Фонду фінансової стабільності	- надання підтримки банкам.
3. Введення обов'язкового режиму регулярної оцінки системно значимих гравців банківського ринку на предмет їх стресостійкості	- виявлення джерел системних ризиків.
4. Спрощення стандартів емісії акцій, а також повернення до питання обмеження дивідендних виплат в цілях капіталізації цієї частини прибутку і, можливо, звільнення її від податків	- розширення можливості комерційних банків нарощувати капітал.

*Примітка: складено автором за джерелами [22; 37; 43]

Отже, макропруденційна політика має достатньо інструментів для забезпечення стабільності фінансової системи. Частина з них більш дієва, частина – менш, але в комплексі вони забезпечують бажані результати. Так, результатом ефективного впровадження стрес-тестування є створення «запасу міцності» банківської системи для подолання можливих кризових явищ, формування у банків розуміння власних ризиків діяльності та стимулювання адекватного їм ризик-менеджменту, дисциплінування усіх учасників процесу оцінки стійкості та напрацювання єдиного розуміння загроз та перспектив розвитку банківської системи, підвищення рівня фінансової стабільності.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Після проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що банківський нагляд – це процес постійного спостереження за діяльністю банківських установ, що здійснюється спеціальним державним органом або органами з метою підтримки стійкості банківської системи, шляхом дотримання банківського законодавства.

Організаційні особливості систем банківського нагляду в різних країнах світу говорять про те, що їх формування відбувалося відповідно до економічних, історичних та правових особливостей фінансової системи країни, під впливом котрих формується окрема організаційна модель нагляду з відповідними повноваженнями органів щодо підтримки сталості банківської сфери.

Найбільший вплив на діяльність банківської сфери на міжнародному рівні має Базельський комітет з питань банківського нагляду.

Першочерговою метою організації Базельського комітету є вирішення проблеми забезпечення фінансової стійкості банківських систем, а також розробка та введення рекомендацій щодо організації пруденційного регулювання та нагляду для всіх банківських структур, котрі мають повномасштабне міжнародне представництво.

Головною метою оцінювання відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду є визначення властивостей та кількості вузьких місць системи банківського нагляду. Для вирішення цього завдання варто використовувати методичний підхід, котрий розроблено з дотриманням чинних нормативних документів Базельського комітету.

Сьогодні у суспільстві значно зросла питома вага негативних оцінок діяльності як окремих банківських інститутів, так і банківської спільноти загалом, їх ролі в розгортанні кризових явищ, спроб використання коштів платників податків для порятунку збанкрутілих фінансових установ. Ось чому дедалі частіше лунають заклики як до часткових, так і до глобальних

змін у практиці банківського нагляду, націоналізації банківських установ, організацій стимулювання прав топ-менеджерів банків тощо.

Однак, на сьогодні відсутні єдині рецепти такого реформування, а пропозиції, що висловлюються міжнародними економічними і фінансовими організаціями, урядами окремих країн, економічними союзами і знаними експертами, часом діаметрально протилежні.

На даний час в Україні використовується модель банківського нагляду, яка передбачає консолідацію функцій забезпечення цінової та фінансової стабільності у центральному банку. У цьому випадку цінова стабільність забезпечується діями та інструментами монетарної політики, а фінансова - більшою мірою досягається шляхом забезпечення стабільності банківської системи завдяки використанню механізмів пруденційного нагляду та регулювання, оскільки ключову роль у фінансовій системі у переважній більшості країн відіграють банки.

Ми говоримо в роботі про те, що у цілому функціонування банківського сектору України характеризується фрагментарністю, слабкістю, нестабільністю й уразливістю в умовах несприятливої кон'юктури зовнішніх фінансових ринків і кризи внутрішньої системи фінансово-економічних відносин, неспроможністю банків та ринків протистояти кризовим явищам. Однією з причин цього є стан системи банківського нагляду в Україні. В умовах фінансової кризи всі органи регулювання та нагляду за банківським сектором в Україні виявили свою інституційну неготовність до дій у надзвичайних ситуаціях. Вони недостатньо жорстко, коли це було потрібно, вживали необхідних регуляторних дій.

До основних недоліків сучасної вітчизняної системи банківського нагляду можна віднести наступні: обмежені правові можливості; відсутність достатнього досвіду у подоланні кризи; концентрація уваги на зовнішніх

аспектах банківської діяльності; приділення недостатньої уваги реальним ризикам; несвоєчасність наглядових дій та їх низька ефективність.

Банківський нагляд може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо він здійснюється: у відповідному макроекономічному середовищі; у режимі розумної та стійкої макроекономічної політики; при добре розвиненій інфраструктурі; за ефективної ринкової дисципліни; за наявності процедур для ефективного розв'язання проблем, що виникають, і механізму, здатного забезпечити належний рівень системного захисту (або безпеки і надійності кредитних організацій).

Нагляд за банками Національний банк України та його установи здійснюють двома методами: безвиїзний (дистанційний) нагляд та виїзне інспектування банків.

Так, під час здійснення банківського нагляду шляхом проведення інспекційних перевірок банків головними завданнями є оцінка їх фінансового стану, встановлення характеру та масштабів проблем, виявлених у банках з подальшим обґрунтуванням виправних заходів, рекомендацій та вказівок.

Оцінювання банків під час здійснення безвиїзного банківського нагляду на підставі методології SREP упроваджується з метою створення в Національному банку уніфікованої системи оцінки банків на основі оцінки їх ризиків та визначення їх життєздатності, а також здійснення пропорційного розподілу наглядових ресурсів та визначення стратегії нагляду за банками на основі ризик-орієнтованого підходу.

Кожне виїзне інспектування банку або банківської установи передбачає щонайменше виконання процедур, необхідних для визначення комплексної рейтингової оцінки банку за системою CAMELSO та системою оцінки ризиків (COP). Підхід до нагляду за діяльністю банку базується на оцінках ризиків, тобто рейтинговій системі CAMELSO і полягає у визначенні загального стану банку на підставі єдиних критеріїв, що охоплюють усі сторони діяльності банку.

Національний банк України здійснює свою діяльність через систему заходів, а саме: превентивні та протекційні заходи. Основною групою превентивних заходів банківського нагляду є економічні нормативи.

З аналізу динаміки основних економічних нормативів діяльності банків України можна зробити висновок, що чинні на сьогодні нормативи не дають змоги проводити ефективний безвиїзний банківський нагляд, оскільки тільки 4 нормативи (Н1, Н2, Н7 та Н8) дають більш-менш адекватне уявлення про стан справ у банківській системі.

Найпоширенішими макропруденційними інструментами банківського нагляду у світі являються наступні: нормативи достатності капіталу, контрциклічні буфери, коефіцієнти LTV, коефіцієнти DTI, додаткові вимоги до капіталу з урахуванням системної важливості, межі на відкриті валютні позиції, стрес-тестування. Наразі, в Україні використовуються нормативи достатності капіталу, межі на відкриті валютні позиції. Частково використовуються: коефіцієнти LTV, коефіцієнти DTI та стрес-тестування.

Отже, ґрунтуючись на проведеному дослідженні, можемо констатувати, що для вирішення проблем, які існують у системі банківського регулювання та нагляду, треба провести наступні кроки на шляху удосконалення:

- підвищення рівня капіталізації банків;
- удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами та виявлення реальних обсягів операцій з пов'язаними особами та вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення;
- подальше очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства;
- удосконалення безвиїзного нагляду та інспектування банків;
- удосконалення порядку створення та ліцензування банків і банківських об'єднань;

— удосконалення процедур тимчасової адміністрації, реорганізації і ліквідації банків.

Всі ці кроки нашли відображення у Стратегії Національного банку, яка відповідає принципам розвитку фінансового сектору, відображеним у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року», що сконсолідувала бачення розвитку всіх учасників фінансового сектору та державних органів, дотичних до нього.

Стратегія розвитку банківського нагляду передбачає досягнення стабільної, прозорої та ефективної банківської системи в сфері банківського нагляду та включає такі напрямки реалізації: перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду, гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету, удосконалення макропруденційного нагляду, підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності, перехід на стандарти FINREP/COREP та єдиний цифровий стандарт звітності, посилення вимог до інформаційної безпеки з метою забезпечити безперервну діяльність банківської системи та захисту від кібератак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук А. В. Історія виникнення та науково-теоретичний аналіз банківського нагляду / А. В. Андрійчук // Держава та регіони. Сер. : Право. - 2013. - № 1. - С. 64-69.
2. Андрійчук А. В. Об'єкти та суб'єкти банківського нагляду [Електронний ресурс] / А. В. Андрійчук // Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія". - 2012. - Вип. 1. - С. 151-160.
3. Бага О. М. Перспективи запровадження міжнародних стандартів "Базель-III" для вітчизняних банків на основі міжнародного досвіду / О. М. Бага, В. А. Малахов // Траектория науки. - 2016. - Т. 2, № 4. - С. 2.37-2.45.
4. Базель II – кому он нужен, и кто за ним следит. – 17.05.2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.franklin-grant.ru/ru/news2/data/news_03/2004_05/20040517_155300_xe.asp
5. Банківський менеджмент: інноваційні концепції та моделі: [монографія] / за заг. та наук. ред. проф. Л.О. Примостки. К.: КНЕУ, 2017. 380 с.
6. Білоброва Ю.Є. Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні // «Стратегії розвитку фінансового ринку України»: зб. наук. ст. студ. заоч. форми навч. / відп. ред. Н.П. Шульга. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – Ч.1.– 402 с. (с. 86-93)
7. Бус О. Особливості організації банківського нагляду, контролю та регулювання в зарубіжних країнах / О. Бус // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.2. – С. 163–172.
8. Бус О. Сутність понять «банківське регулювання», «банківський нагляд» і «банківський контроль» / О. Бус // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 7. – С. 129–132.
9. Васюренко О.В. Банківський нагляд : підручник / О.В. Васюренко, О.М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.

10. Гладинець Н.Ю. Проблеми і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні // Економіка і суспільство. – 2016. – №7. – с. 722-726.
11. Грушко В.І. Банківський нагляд : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – С. 11.
12. Довгань Ж. М. Роль та місце банківського нагляду в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи / Ж. М. Довгань // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 5. – С. 256–259.
13. Євразійські перспективи розвитку банківських систем : монографія / за заг. ред. О. Костюка, М. Лін, Г. Омета. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.
14. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 2-ге вид. – Л. : Центр Європи, 1997. – 566 с.
15. Заднепровська С. П. Контроль та його види у діяльності сучасного банку / С. П. Заднепровська // Економіка: теорія та практика. - 2015. - № 2. - С. 5-11.
16. Державна реєстрація та ліцензування кредитної організації [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://lppl.kiev.ua/pravoviy-status/76derzhavna-reestracija->.
17. Осадчук, С. Механізм державного регулювання Банківської діяльності: характеристика складових [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/201_3/10osvdhs.pdf.
18. Златіна Н. Організація здійснення банківського нагляду в Україні та його правове регулювання [Електронний ресурс] / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2012. - Вип. 91. - С. 63-66.
19. Коваленко В.В. Банківський нагляд: навчальний посібник / В.В. Коваленко. — Суми: УАБС НБУ, 2007. — 262 с.

20. Коваленко М. М. Складові, функції та завдання банківського нагляду як механізму державного регулювання [Електронний ресурс] / М. М. Коваленко – Режим доступу : [http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kmmmdr.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kmmmdr.pdf)
21. Коваленко М. Удосконалення організаційної структури банківського нагляду в Україні / М. Коваленко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – № 2. – С. 115–122.
22. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>
23. Конопатська Л. В. Вплив процесу капіталізації на забезпечення стабільності банківської системи України [Електронний ресурс] / Л. В. Конопатська // Фінанси, облік і аудит. - 2012. - Вип. 20. - С. 88-96.
24. Корсакова О. С. Регулювання діяльності вітчизняної банківської системи відповідно до рекомендацій Базельського комітету [Електронний ресурс] / О. С. Корсакова // Економіка та право. - 2017. - № 3. - С. 132-137.
25. Костенко В. В. Ретроспектива становлення та розвитку банківського нагляду в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Костенко // Економіка та держава. - 2014. - № 10. - С. 80-84.
26. Кравчук В.В. Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків / В.В. Кравчук // Фінанси України. — 2004. — № 6. — С. 121—128.
27. Кротюк В., Куценко О. Базель II: контроль з боку органу нагляду та ринкова дисципліна // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 5 (135). – С. 3–8.
28. Лещенко В. В. Організаційно-правовий механізм функціонування банківського нагляду в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Лещенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. - 2013. - Вип. 3. - С. 274-282.

29. Лещенко В. В. Організація системи банківського нагляду: структура, моделі, проблеми регулювання [Електронний ресурс] / В. В. Лещенко // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 6. - С. 132-136.
30. Линников А.С. Основы правового регулирования банковской деятельности в Европейском Союзе / А.С. Линников // Московский Журнал Международного Права. — 2002. — № 1. — С. 61—79.
31. Любунь О.С. Фінансовий менеджмент у банку : навч. посібн. [для студ. ВНЗ] / О.С. Любунь, В.І. Грушко. – К. : Вид-во "Слово", 2004. – 296 с.
32. Макухіна Я.О. Сучасний стан і принципи банківського нагляду в Україні / Я.О. Макухіна.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=63731>.
33. Малюкова І. В. Проблеми і перспективи запровадження Базеля II у світі та Україні / І. В. Малюкова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 49–65.
34. Мамедов С. Базель III як банківська карта євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. Мамедов // Європейська правда. – 2014. – 08 липня.
35. Міщенко В. Еволюція банківського нагляду: європейський досвід / В. Міщенко, В. Крилова, Є. Швець // Вісн. Нац. банку України. — 2007. — № 7. — С. 5—11.
36. Міщенко В. І. Банківський нагляд : підручник / В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : ЦНД НБУ, УБС, 2011. – 498 с.
37. Міщенко В. І. Система інструментів макропруденційного регулювання та їх використання в Україні [Електронний ресурс] / В. І. Міщенко, О. С. Бауман // Наукові праці НДФІ. - 2016. - Вип. 4. - С. 34-45.
38. Міщенко В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 4–9.
39. Міщенко В.І. Банківський нагляд : навч. посібн. / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренєва. – К. : Вид-во "Знання", 2004. – 406 с.

40. Науменкова С. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів / С. Науменкова, К. Цицик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2015. - Вип. 10. - С. 46-54.
41. Основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>
42. Основні функції структурних підрозділів Національного банку // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24604231>
43. Офіційний сайт Національного банку України // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
44. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/>
45. Поправка О. Г. Ефективний банківський нагляд: передумови і фактори / О. Г. Поправка // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 3. – С. 250–253.
46. Посохов І. М. Стрес-тестування як актуальний інструмент ризик-менеджменту сучасної банківської системи України / І. М. Посохов, О. О. Ходирєва // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики = Financial and credit activity: problems of theory and practice : зб. наук. пр. – Харків : ХННІ УБС, 2018. – Т. 1, № 24. – С. 53-61.
47. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова НБУ від 24.10.2011 № 373.
48. Про затвердження Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок: Постанова НБУ від 17.07.2001 №276 (зі змінами та доповненнями).
49. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України: Постанова НБУ від 22.12.2017 №141

50. Правовий статус та функції Національного банку України // [Електронний ресурс]: – Режим доступу : www.bank.gov.ua
51. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 №2121-III: [Електронний ресурс] : / Верховна Рада України. – / Верховна Рада України // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
52. Про внесення змін до деяких законів України щодо упередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи [Електронний ресурс] : проект Закону України від 27 травня 2014 р. № 4938 // Верховна Рада України : офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51112
53. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238
54. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 № 4452-VI
55. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України від 07.03.2018 №1985-VIII
56. Самсонов М.І. Тенденції розвитку банківського нагляду та регулювання: міжнародний та національний аспекти // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://fkd.org.ua/article/view/28824/25816>
57. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1018 с.
58. Скаско О. І. Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні / О. І. Скаско, О. М. Сарахман // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 4 (54). – С. 296–298.
59. Современный финансово-кредитный словарь / под общ. ред. М.П. Лапуста, П.С. Никольского. – 2-е изд., доп. – М. : ИНФРА-М, 2002. – С. 36.
60. Стратегія Національного банку України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192>

61. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» // [Електронний ресурс]: - Режим доступу:
https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/propoekt_strategi.pdf
62. Уряд підтримав оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору // [Електронний ресурс]: - Режим доступу:
<https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-pidtrimav-onovleni-zasadi-strategichnogo-reformuvannya-derzhavnogo-bankivskogo-sektoru>
63. Финансовый словарь / под ред. А.А. Благодатин, Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 377 с.
64. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОППО-Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.
65. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посібник для студентів вузів / [Т.Д. Косова, О.О. Папаїка, С.Г. Арбузов та ін.]; за ред. Т.Д. Косової та О.О. Папаїки; М-во освіти і науки України, Донецький нац. ун-т екон. і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 319 с.
66. Швець Н. Р. Сучасні завдання банківського нагляду / Н. Р. Швець // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 9. – С. 34–39.
67. Швець Н. Р. Теоретико-методологічні засади сучасного банківського нагляду [Електронний ресурс] / Швець Н. Р. – Режим доступу :
<http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/537/709>
68. Швець Н. Р. Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні: монографія / Н. Р. Швець. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2009. – 360 с.
69. Шинкар М. Базельські рекомендації в контексті підвищення стабільності функціонування банківської системи як правові заходи

попередження банкрутства банківських установ / М. Шинкар // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 7. - С. 104-108.

70. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / Под ред. А.А.Лобанова и А.В.Чугунова: 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.

71. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. – Bank for International Settlements, December 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>

72. Core Principles for Effective Banking Supervision. Bank for International Settlements. 2012. 79 с.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Групування принципів ефективного банківського нагляду [24]

Категорії принципів ефективного банківського нагляду	Склад категорій принципів ефективного банківського нагляду
1. Попередні умови ефективного банківського нагляду	1. Інституційні умови існування ефективної системи банківського нагляду
2. Ліцензування і структура нагляду	2. Необхідність ліцензування банків 3. Процедура та умови надання ліцензій 4. Передача великих часток акцій банку 5. Великі придбання або капіталовкладення банків
3. Пруденційні правила та вимоги	6. Адекватність власного капіталу 7. Вимоги до надання кредитів та їх контролю 8. Оцінка якості активів та достатність резервів під збитки 9. Концентрація ризиків та великі кредити 10. Надання кредитів інсайдерам 11. Ризики щодо країни 12. Ринкові ризики 13. Ризик-менеджмент 14. Внутрішній контроль 15. Забезпечення високих етичних та професійних стандартів персоналу банку
4. Методологія поточного банківського нагляду	16. Огляд методів постійного нагляду 17. Інтенсивний контакт органів нагляду за банківськими установами 18. Банківська звітність 19. Перевірка інформації 20. Консолідований нагляд
5. Інформаційні вимоги	21. Вимоги щодо інформації
6. Офіційні повноваження наглядових органів	22. Повноваження органу нагляду щодо застосування певних заходів
7. Транскордонні операції банків	23. Обов'язки home-органів нагляду 24. Обмін інформацією із закордонними органами нагляду 25. Обов'язки host-органів нагляду

Додаток Б

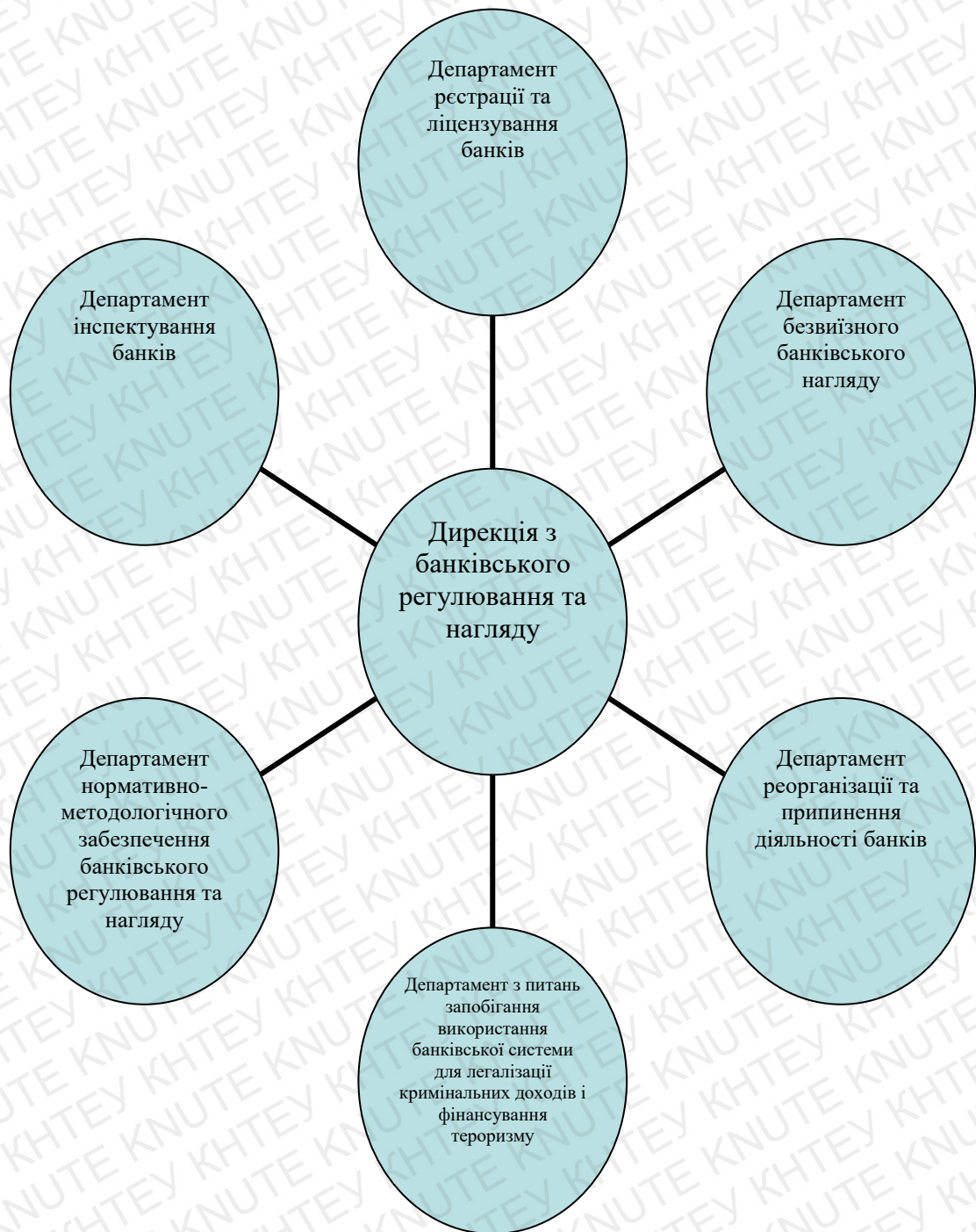
**Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за
хронологією досягнення повного впровадження [23]**

Показники	Базель II	Базель III	Дата досягнення повного впровадження у країнах – членах Базельського комітету
1	2	3	4
1. Адекватність загального капіталу	8	8	-
1.Адекватність капіталу I рівня, %	4	6	01.01.2015
2.Адекватність акціонерного капіталу, %	2	4,5 (прості акції після відрахувань)	01.01.2015
3. Буфер консервації капіталу	Відсутній	Упродовж 01.01.2016 – 01.01.2019 збільшення з 0,625% до 2,5% Створення буферу збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу I рівня до 7%.	01.01.2019
4.Контрциклічний буфер капіталу	Відсутній	Є макропруденційним інструментом зі змінними характеристиками та варіюється у діапазоні від 0% до 2,5%	
5. Фінансовий важіль	Відсутній	Упродовж 01.01.2013 – 01.01.2016: 3%	01.01.2017 – коригування показника; 01.01.2018 – 01.01.2019 – уточнення показника
6. Показник ліквідного покриття	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2014; з 01.01.2015 – 100%	01.01.2015
7. Показник чистого стабільного фінансування	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2017; з 01.01.2018 – 100%	з 01.01.2019 – уточнене значення

Вплив впровадження вимог Базеля-III на фінансову систему*

Чинник впливу	Наслідки
1	2
Зниження попиту інвесторів до акцій і облігацій банківського сектору.	Інвесторів не будуть приваблювати випуски акцій та облігацій банками в умовах ймовірного зниження дивідендів, пов'язаного з неминучою перебудовою бази капіталу. Очікується можливість зниження прибутковості і ROE, а за умови прийняття деяких неакціонерних інвестицій, втрати абсорбуватимуться борговими інструментами ще до ліквідації. Таке бачення інвесторів може виразитися в ціні нового капіталу і в міжбанківських ставках запозичення.
Нерівномірне впровадження вимог «Базель-III» та регуляторний арбітраж, як наслідок	При різному впровадженні рекомендацій Базеля-III різними юрисдикціями, проблеми, пов'язані з міжнародним регуляторним арбітражем при впровадженні положень Базеля-I та Базеля-II, продовжать загрожувати стабільності фінансової системи.
Зменшення ризику системної банківської кризи.	Підвищені буфери капіталу, ліквідності, а також стандарти щодо управління ризиками повинні знизити рівень ризику банкрутства індивідуальних банків та знизити взаємозалежність фінансових інститутів.
Зменшення обсягу кредитування.	Зважаючи на те, що тривалий період впровадження нових стандартів повинен допомогти знизити цей ефект, слід визнати, що значне посилення вимог до капіталу і ліквідності може призвести до спаду банківської діяльності або до підвищення вартості кредитних послуг

*Примітка: складено автором за джерелами [24; 34; 69]

Організаційна структура банківського нагляду НБУ [49]

Додаток Д

**Заходи впливу до банків, ужиті за результатами безвізного нагляду у
2017 р. [43]**

Вид заходу впливу	Кількість заходів впливу	Кількість банків
Письмове застереження	62	44
Визнання банку проблемним	10	10
Запровадження особливого режиму контролю та призначення куратора	21	20
Накладення штрафу на банк	24	23
Накладення штрафу на посадових осіб або власників істотної участі	1	1
Укладення письмової угоди	5	5
Накладання обмежень або зупинення операцій	7	7
Визнання банку неплатоспроможним	9	9
Відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку	15	11

**Таблиця 1. Значення економічних нормативів по системі банків
України за 2014-2018рр. [43]**

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Роки				
		2014	2015	2016	2017	01.01.2018
Регулятивний капітал (Н1)	не менше 120 млн.грн	169492,50	99305,40	138526,00	112154,5	115 817,6
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	не менше 10%	14,03	8,92	13,34	15,35	16,10
Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	не менше 9%	11,20	-	-	-	-
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	не менше 20%	44,94	72,25	59,30	45,61	55,55
Норматив поточної ліквідності (Н5)	не менше 40%	81,38	78,76	87,40	106,67	108,08
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	не менше 60%	83,85	88,82	91,01	96,52	98,37
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	не більше 25%	22,64	23,13	21,37	20,61	20,29
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не більше 800%	306,58	551,47	321,28	232,12	208,31
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями пов'язаними з банком особами (Н9)	не більше 25%	-	63,72	28,80	20,05	17,89

Закінчення дод. Е
Закінчення табл.1

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9*)	не більше 5%	0,21	-	-	-	-
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	не більше 30%	1,42	-	-	-	-
Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)	не більше 15%	0,01	0,002	0,001	0,000005	0,000010
Норматив загальної суми інвестування (Н12)	не більше 60%	3,17	1,39	0,64	0,32	0,22

Додаток Ж

Таблиця 1. Результати діагностики банків станом на 20.07.2017 р.

[43]

	1 (перша двадцятка)	2 (друга двадцятка)	3 (третя двадцятка)
Дати проведення діагностики	01.04.2015	01.01.2016	01.04.2016
Кількість банків, що завершили діагностику	20	19	21
Кількість банків, що не потребували докапіталіза ції	4	7	10
Надали програми докапіталізації /плани реструктуризації	16	12	11
Виконали Програми/Плани в повному обсязі	12	4	2
Перелік платоспроможних банків	АТ "Райффайзен Банк Аваль"	ПАТ "ВіЕс Банк"	ПАТ "БТА Банк"
	ПАТ "Сбербанк"	ПАТ "Кредобанк"	ПАТ "Банк Форвард"
	ПАТ "ВТБ банк"	АТ "Прокредит Банк"	АБ "Експрес- Банк"
	АТ "ОТП Банк"	АТ "Піреус Банк МКБ"	ПАТ "Перший Інвестиційний Банк"
	АТ "УкрСиббанк"	ПАТ "А-Банк"	ПАТ "СЕБ Корпоративний Банк"
	ПАТ "ПУМБ"	АТ "Таскомбанк"	ПАТ "Дойче Бан к ДБУ"
	ПАТ "Альфа-Банк"	ПАТ КБ "Правекс Банк"	ПАТ "Кредит Європа Банк"
	АТ "Ощадбанк"	АТ "Місто Банк"	ПАТ "Полтава- банк"
	АТ "Укрексімбанк"	АБ "Кліринговий дім"	ПАТ "Банк "Грант"
	ПАТ "Укрсоцбанк"	ПАТ "Банк Інвестицій та Заощаджень"	ПАТ "КредитвестБан к"
	ПАТ "Промінвестбанк"	ПАТ АКБ "Аркада"	ПАТ "Ідея банк"
	АБ "Південний"	ПАТ "Мегабанк"	ПАТ "Комінвестбанк"
	ПАТ "Банк Кредит Дніпро"	ПАТ "МІБ"	ПАТ "Банк Січ"

Закінчення дод. Ж

Закінчення табл. 1

	ПАТ КБ "Приватбанк"	ПАТ "Універсал Банк"	ПАТ "Банк Восток"
	АБ "Укргазбанк"	ПАТ "КБ "Глобус"	ПАТ "Юнекс Банк"
	ПАТ "ІНГ Банк Україна"	АТ "БМ Банк"	АКБ "Індустріалбанк "
	ПАТ "Сітібанк"		ПАТ "Марфін Банк"
	ПАТ "Креді АгрікольБан к"		ПАТ АКБ "Львів"
			ПАТ "Європромбанк"
Виведені з ринку після завершення діагностики	ПУАТ "Фідобанк"	ПАТ "ПтБ"	"Фінбанк"
	ПАТ "КБ "Хрещатик"	АТ "Фортуна- банк"	АКБ "Новий"
		"Діамантбанк"	

Додаток II

Співставлення макро- та мікропруденційних підходів щодо банківського нагляду*

Характеристика	Макропруденційний нагляд	Мікропруденційний нагляд
Кінцева ціль	Зниження витрат нестабільності, пов'язаних з фінансовими кризами	Захист інтересів вкладників та кредиторів банків
Проміжна ціль	Підтримка фінансової стабільності в цілому	Макроекономічні умови розглядаються як екзогенний чинник
Модель ризиків у фінансовому секторі	Загальні та корелюючі шоки	Специфічні шоки
Оцінка перспектив	Імовірнісний підхід, заснований на оцінках ризиків, акцент на сценарному аналізі	Підхід, заснований на аналізі формальної звітності, акцент на внутрішньому контролі та перевітках
Взаємозв'язки та загальні ризики учасників ринку	Основоутворювальні чинники	Не враховується
Визначення пруденційних норм	Підхід «зверху вниз»: відслідкування системних шоків фінансового ринку	Підхід «зверху вниз»: від слідкування окремих учасників ринку
Розкриття інформації	Широке розповсюдження результатів оцінки, сигналів моделей раннього попередження	Стандартизовані звіти та конфіденційна інформація для цілей нагляду

*Примітка: складено автором за джерелом [43]